

ლევან იზორია

ქართველთა გოლგოთა

გამომცემლობა „ანიცხაკი“
თბილისი 2010

წინამდებარე ნაშრომში განხილულია ძირითადად ორი საკითხი საქართველოში პრორუსული პოლიტიკური ორიენტაციის წარმოქმნა და განვითარება XV-XVIII საუკუნეებში. და რუსეთის იმპერიითა მიერ XIX-XX საუკუნეებში, როგორც ქართველი ინტელიგენციის რეპრესირებისა და ლიკვიდაციის ასევე, რუსეთის იმპერიის მიერ ქართველი ხალხის მასობრივად განადგურების საკითხი.

რედაქტორი: ლელა კვირტია, ფილოლოგი, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა დოქტორი

© ლ. იზორია, 2010

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2010

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის ბაზ. 19, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-17-032-4

XV საუკუნის მეორე ნახევარში საქართველოს ერთიანი სახელმწიფო, რამდენიმე პოლიტიკურ ერთეულად დაიშალა. კერძოდ კი სამ სამეფოდ და ხუთ სამთავროდ. ერთიანი ქართული მონარქიის დასუსტებისა და შემდგომ საქართველოს პოლიტიკური დაშლის პერიოდში (XV-XVIII სს.) ქართულმა ეროვნულმა ცნობიერებამ ძლიერი დარტყმა განიცადა. ორი ისლამური სახელმწიფოს-სპარსეთისა და ოსმალეთის მზარდი აგრესიის პირობებში აღარ არსებობდა საერთო ქართული მიდგომა სამხნაო და საგარეო პოლიტიკის უმნიშვნელოვანესი პრობლემებისადმი. ყოველ ქართულ სამეფოსა და სამთავროს ხსნის საკუთარი გზა ჰქონდა. სამეფო-სამთავროები თავის გადარჩენას ხშირად ერთმანეთის განირვის ხარჯზე ახერხებდნენ. ყოველივე ამას თან სდევდა დაუსრულებელი ომები ქართულ სამეფო-სამთავროებს შორის, რაც დიდ ზიანს აყენებდა ქვეყანას.

XVI საუკუნის დამდეგიდან დაიწყო ირანისა და ოსმალეთის ბრძოლა სამხრეთ კავკასიისათვის. სამეფო-სამთავროებად დაშლილი საქართველო რეალური საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა. ეს საფრთხე კიდევ უფრო მეტად გაძლიერდა მას შემდეგ, რაც ირანმა (სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან) და ოსმალეთმა (ჩრდილო-დასავლეთიდან) კავკასიის მთიანეთში შეაღწიეს და შეძლეს იქაური მოსახლეობის გამაჰმადიანება. შავ ზღვაზე გაბატონებული აღმოჩნდა ოსმალეთი, კასპიის ზღვაზე კი ირანი. საქართველო გარშემორტყმული შეიქმნა მუსლიმური სახელმწიფოებისა და ხალხებისაგან. ქართველი მეფეებისა და ქართველი დიპლომატების წინაშე მთელი სიმწვავეით დაისვა მოკავშირის პოვნის საკითხი.

მხედველობაშია მისაღები ერთი გარემოება-რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობას ჰქონდა ერთი დამახასიათებელი ნიშანი, რამაც ძირითადად განსაზღვრა ამ ურთიერთობის მიმდინარეობა, ხასიათი და შედეგი. საქართველოსა და რუსეთის ურთიერთობა დაიწყო და სამ საუკუნის წინ დაიწყო (1483-1801 წწ.) ვითარდებოდა, ერთის მხრივ, საქართველოს პოლიტიკური დაშლის, ეკონომიკური დაუძლურების, დამანგრეველი სოციალური პროცესების, კულტურული დაქვეითებისა და, მეორეს მხრივ, მოსკოვის გარშემო რუსული მიწების (სამთავროების) გა-

ერთიანების, რუსეთის ძლიერი ცენტრალიზებული სახელმწიფოს ჩამოყალიბების ფონზე.

ზემოთ აღწერილი სიტუაციის ფონზე ქართველი მეფეები ალექსანდრე I (1476-1511), ლევანი (1518-1574), ალექსანდრე II (1574-1605), თეიმურაზ I (1606-1663), ვახტანგ VI (1703-1724), თეიმურაზ II (1745-1762) და ერეკლე II (1762-1798). დაადგნენ პრორუსული პოლიტიკური ორიენტაციის კურსს. საბოლოოდ სამსაუკუნოვანი პრორუსული პოლიტიკური ორიენტაცია XIX საუკუნის დამდეგს ქართველი ერისათვის დიდი ეროვნული კატასტროფით დაგვირგვინდა. ქართული სამეფო-სამთავროები რუსეთის იმპერიამ დაიპყრო. საქართველომ დაკარგა სახელმწიფოებრიობა. და რუსეთის იმპერიის ერთ-ერთი კოლონია გახდა, რატომ ცდილობდნენ ქართველი მეფეები, ქართველი დიპლომატები ასე დაჟინებით პრორუსული ორიენტაციის რეალიზებას-რუსეთის დახმარებით ირანისა და ოსმალეთისაგან საქართველოს დაცვას? არსებობდა თუ არა პრორუსული პოლიტიკური ორიენტაციის ალტერნატივა? ერთმორწმუნე რუსეთზე ორიენტაცია იყო ერთადერთი გამოსავალი თუ საბედისწერო სტრატეგიული შეცდომა? ამ კითხვებზე პასუხს ჩვენ მხოლოდ წარსულის ობიექტურად შესწავლის მიზნით არ ვეძებთ ყოველივე ეს მჭიდრო კავშირშია დღევანდელობასთან.

რუსეთის სახელმწიფოს დახმარებით მაჰმადიანურ სახელმწიფოთა აგრესიის მოგერიების იმედი პირველად კახეთის სამეფო სახლს გაუჩნდა. 1483 წელს (ზოგიერთი ცნობით კი 1491 წელს) კახეთის მეფე ალექსანდრე I-მა (1476-1511) მოსკოვის დიდ მთავარს ივანე III-ს (1462-1505) ელჩობა გაუგზავნა. რას ემყარებოდა კახეთის მეფის გათვლა და რატომ ჰქონდა მას მოსკოვის დიდი მთავრის დახმარების იმედი ჩვენთვის ისტორიკოსებისათვის ცნობილი არ გახლავთ. სამაგიეროდ რუსეთის ისტორიიდან საკმაოდ კარგად არის ცნობილი მოსკოვის რუსეთის გარშემო შექმნილი სამხედრო-პოლიტიკური ვითარება. ეს ვითარება კი ასეთია: მოსკოვის დიდ მთავარს ივანე III-ს 1471-1479 წლებში სერიოზული ომის გადახდა მოუწია ნოვგოროდის შემოერთების მიზნით. ნოვგოროდის მოკავშირედ გამოდიოდა პოლონეთ-ლიტვის (რეჩ-პოსპოლიტას) მეფე კაზიმირ IV (1427-1492). ომი პოლონეთ-ლიტვასა და რუსეთს შორის შეიძლებოდა ნებისმიერ დროს ამტყდარიყო. 1485 წელს ივანე III-მ ტვერის სამთავრო შემოიერთა. ტვერის მთავარი ლიტვაში გაიქცა და

ლიტვის დახმარებით ცდილობდა ტახტის დაბრუნებას. დიდი მცდელობის მიუხედავად, ივანე III-მ მოსკოვის სამთავროს გარშემო რუსეთის მიწების გაერთიანება ვერ დაასრულა-ვერ მოახერხა სმოლენსკის, ფსკოვის და რიაზანის სამთავროების შემოერთება. რუსეთს ჩრდილოეთიდან და ჩრდილო-დასავლეთიდან (ბალტიისპირეთიდან) გამუდმებით ავიწროებდნენ გერმანელი რაინდები და შვეიცია. უკრაინასა და ბელორუსიაში გაბატონებული პოლონეთის სამეფო და ლიტვის დიდი სამთავრო დასავლეთ რუსეთის მიწების მიტაცებას ცდილობდნენ. ომები პერიოდულად ხან შეწყდებოდა, ხან ისევ განახლდებოდა. 1492-1494 წლებში რუსეთსა და ლიტვას შორის კვლავ ომი მიმდინარეობდა.

ასეთ სიტუაციაში 1483 წელს (ან გნებავთ 1491 წელს) კახეთის მეფის ალექსანდრე I-ის მიერ მოსკოვის დიდი მთავრის ივანე III-ის კარზე ელჩობის გაგზავნა და დახმარების თხოვნა, ცხადია, რომ ვერავითარ შედეგს ვერ მოიტანდა. რუსეთს თავისი საქმე უჭირდა და სურვილიც რომ ჰქონოდა საქართველოს მუსლიმურ სახელმწიფოებთან ბრძოლაში ვერ დაეხმარებოდა.

ქართველი მეფეებისა და დიპლომატების პრორუსულ ორიენტაციას, XVI-XVII საუკუნეებშიც არ გააჩნდა რეალური საფუძველი, რასაც მოვლენათა ანალიზიც ცხადად გვიჩვენებს.

XVI საუკუნეში, ვასილ III-ის (1505-1533), განსაკუთრებით კი ივანე IV მრისხანის დიდი მთავრობისა და მეფობის პერიოდში (1533-1584) რუსეთის სახელმწიფო მნიშვნელოვნად გაძლიერდა. მიუხედავად ამისა, რუსეთი სამხრეთ კავკასიაში კვლავ არარეალურ ძალად რჩებოდა. ივანე IV-მ შეძლო ოქროს ურდოს დაშლის შემდეგ წარმოქმნილი ყაზანისა (1552 წ) და ასტრახანის (1556 წ) მონღოლური სახანოების ლიკვიდაცია, მაგრამ ვერაფერი დააკლო მესამე მონღოლურ სახანოს-ყირიმის სახანოს. ყირიმის ხანი 120-150-ათასიან ლაშქარს კრებდა და განუკითხავად არბევდა უზარმაზარ ტერიტორიას აზოვისა და შავი ზღვისპირეთიდან მოსკოვამდე. რემდენიმეჯერ ყირიმის ხანმა ყველა კორდონი გადალახა და მოსკოვის კედლებთან გამოჩნდა (ქალაქის ნაწილი გადაწვა). ასტრახანის დაპყრობის შემდეგ ივანე IV-მ სამხრეთში აქტიური სამხედრო ოპერაციების წარმოება შეწყვიტა. რუსეთის სახელმწიფოს სტრატეგიულ ამოცანად ბალტიისპირეთის დაპყრობა იქცა. ბალტიისპირეთისათვის წარმოებული გაჭიანურებული და მარცხიანი ლივონიის ომის (1558-1583 წწ.)

გამო რუსეთი კავკასიაში საერთოდ უმნიშვნელო ძალად იქცა. რუსეთის აქტიურობას სამხრეთში ძალზე ზღუდავდა პოლონეთის სამეფოსა და ლიტვის ძლიერი პოზიციები უკრაინასა და ბელორუსიაში. XVII საუკუნის დამდეგს რუსეთს ერთდროულად ებრძოდნენ შვეცია და პოლონეთი. ეს ომი რუსეთს ძვირად დაუჯდა—შვეციამ მიიტაცა ჩრდოლო-დასავლეთ რუსეთის მიწები, ხოლო პოლონეთმა დასავლეთისა, რა თქმა უნდა, ასეთ სიტუაციაში მყოფი რუსეთი საქართველოს მფარველობას, ვერ გაუწევდა. ეს კარგად უნდა ეგრძნოთ კახეთის მეფეებს ალექსანდრე II-ს (1574-1605), და თეიმურაზ I-ს (1605-1648წწ.).

ქართველ მეფეების, კონკრეტულად კი ალექსანდრე II-სა და თეიმურაზ I-ის პრორუსული ორიენტაცია ძირითადად განაპირობა ომმა მიზეზმა პირველი: დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოების კათოლიკური სამყაროს სრული ინერტულობა, დაუინტერესებლობა სამხრეთ კავკასიით; მეორე: საქართველოს ჩრდილოეთით მოსკოვის დიდი მთავრის მიერ რუსული მიწების გაერთიანების დაწყება და ერთმორწმუნე სახელმწიფოს-რუსეთის გაძლიერება.

საგარეო პოლიტიკური კურსის შემუშავებისას დაშვებული დიდი სტრატეგიული შეცდომა, რუსეთზე ორიენტაცია, გამოწვეული იყო შემდეგი მიზეზით: ქართველ მეფეებსა, და ქართველ დიპლომატებს ძალზე მწირი ინფორმაცია გააჩნდათ, როგორც დასავლეთ ევროპის ქვეყნების, ისე რუსეთის საშინაო ვითარებისა და საგარეო პოლიტიკის, სამხედრო და ეკონომიკური პოტენციალის თაობაზე. სრულიად ზერელე და ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდათ ირან-ევროპის, ოსმალეთ-ევროპის, რუსეთ-ევროპის, რუსეთ-ირანის, რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობათა თაობაზე.

პრორუსულ ორიენტაციას შეენირა ალექსანდრე II (ირანის შაჰმა შაჰ-აბას I-მა მოაკვლევინა თავისსავე გამაჰმადიანებულ შვილს) და თეიმურაზ I (ირანის შაჰის ტყვეობაში მყოფი გარდაიცვალა 1648 წელს.) არასწორი პრორუსული ორიენტაციის შედეგი იყო ქართლისა და კახეთის სამეფო ტახტებზე გამაჰმადიანებული ბაგრატიონების როსტომის (1632-1658), ვახტანგ V შაჰნავაზის (1658-1675), გიორგი XI-ის (1675-1709), ერეკლე I ნაზალიხანის (1688-1709), ქაიხოსროს (1709-1711), დავით II იმამყულიხანის დასმა შაჰის მიერ.

პრორუსული ორიენტაცია საქართველოში თითქოს და-
ვინყებას უნდა მისცემოდა და ერთხელ და სამუდამოდ უნდა ჩა-
ბარებოდა წარსულს. მიზეზები საკმარისზე მეტი იყო. მოხდა
ტრაგიკული რამ 1703 წელს ქართლის სამეფოს ჯანიშინად
(მმართველად) დანიშნულმა მომავალმა მეფემ ვახტანგ VI-ემ
პრორუსული ორიენტაცია ააღორძინა და მისი განხორციელები-
სათვის ენერგიული ბრძოლაც დაიწყო. ალექსანდრე II-სა და თე-
იმურაზ I-ის პრორუსულ ორიენტაციას ვინმემ კიდეც შეიძლება
რაიმე გამართლება მოუძებნოს, მაგრამ ამას ვერ ვიტყვით ვახ-
ტანგ VI-ზე ვახტანგ VI-ს, დასახელებულ მეფეებთან შედარებით,
გაცილებით უკეთესი პირობები ჰქონდა იმისათვის, რომ კარგად
გაეაზრებინა პრორუსული ორიენტაციის ყველა დამლუპველი
შედეგი, არ გაემეორებინა წინამორბედთა საბედისწერო შეცდო-
მები. ვახტანგ VI-ს, ყველაფერს თავი, რომ დავანებოთ, უფრო
მეტი ინფორმაცია გააჩნდა ირანის, ოსმალეთის, რუსეთის და
დასავლეთ ევროპის ქვეყნების საგარეოპოლიტიკური კურსის,
საერთაშორისო ასპარეზზე შექმნილი ძალათა თანაფარდობისა
და მოვლენათა შემდგომი განვითარების პერსპექტივის თაობა-
ზე. გარდა ამას, ვახტანგ VI იყო უაღრესად განათლებული ადა-
მიანი, მრავალმხრივ საყურადღებო მოაზროვნე, მკვლევარი,
მეცნიერი.

პროირანული ორიენტაციის უარყოფის თაობაზე გადან-
ყვეტილება ვახტანგ VI-მ ირანში იძულებითი ყოფნის პერიოდში
(1712-1719 წწ.) მიიღო. ვახტანგ VI ახალი პოლიტიკური ორიენ-
ტაციის ორ შესაძლო ვარიანტს ამუშავებდა: დასავლეთ ევრო-
პულს და რუსულს. დასავლეთ ევროპის ქვეყნები იმხანად ირა-
ნის გაძლიერების პოლიტიკას ადგნენ. ასეთი პოლიტიკა განაპი-
რობა ობიექტურმა ვითარებამ. ოსმალეთი, რომელიც მტკიცედ
დამკვიდრდა ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე, დიდ საფრთხეს
უქმნიდა ევროპის ქვეყნებს. ირანი ერთადერთი ქვეყანა იყო,
რომელსაც აზიაში აქტიური საბრძოლო მოქმედებებით შეეძლო
ოსმალეთის ძალების მიზიდვა და ამით დასავლეთ ევროპის
ქვეყნებისათვის მდგომარეობის შემსუბუქება.

ასეთ ვითარებაში ირანის წინააღმდეგ დასავლეთ ევრო-
პაში მოკავშირის ძებნა ბავშვური გულუბრყვილობა იყო. ამი-
ტომ იყო, რომ დასავლეთ ევროპაში დიპლომატიური მისიით
მივლინებულმა სულხან-საბა ორბელიანმა სრული ფიასკო განი-
ცადა და სამშობლოში 1715 წელს ხელცარიელი დაბრუნდა. ამ

დროიდან მოყოლებული ჯერ კიდევ ირანში მყოფი ვახტანგ VI პრორუსული ორიენტაციის რეალიზებაზე იწყებს ზრუნვას. ამ გზაზე პირველი ნაბიჯი რუსეთის ელჩთან არტიომ ვოლინსკის-თან ურთიერთობის დამყარება იყო. მეფედ დამტკიცების (1716 წ) შემდეგ, 1719 წელს ქართლში დაბრუნებულმა ვახტანგ VI-ემ აქტიურად იწყო მოღვაწეობა რუსეთთან სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის დასამყარებლად.

შეეძლო თუ არა იმ დროისათვის (1719-1722 წწ.) რუსეთს, რომ აქტიურად ჩარეულიყო სამხრეთ კავკასიის საქმეებში და ქართლის სამეფო ირანის ბატონობისაგან გაენთავისუფლებინა? ჩვენი აზრით, რუსეთი მზად არ იყო სამხრეთ კავკასიაში ირანის წინააღმდეგ საბრძოლველად. ამას განაპირობებდა შემდეგი მიზეზები:

პირველი: ჩრდილოეთის ომში (1700-1721 წწ.) გამარჯვებით მართალია რუსეთმა ბალტიისპირეთი მიიღო, მაგრამ ხანგრძლივმა ომმა ქვეყნის ეკონომიკას საფუძვლიანი დარტყმა მიაყენა. ახალი დიდი ომის დაწყება რუსეთის გეგმებში არ შედიოდა.

მეორე: რეალურად რუსეთის იმპერიასა და ქართლის სამეფოს ერთობლივი მოქმედებით აღმოსავლეთ ამიერკავკასიიდან ირანის განდევნა შეეძლოთ, მაგრამ სამხრეთ კავკასიაში რუსეთის გაბატონებას არაფრით არ დაუშვებდა ოსმალეთი. ოსმალეთთან ომი კი რუსეთისათვის ძნელი და ხანგრძლივი იქნებოდა.

მესამე: სამხრეთ კავკასიაში დაწყებულ რუსეთ-ოსმალეთის ომს სათავესოდ გამოიყენებდნენ დასავლეთ ევროპის ქვეყნები (ინგლისი, საფრანგეთი, ავსტრია). ეს ომი კი დასავლეთის ქვეყნებს საშუალებას მისცემდათ შეესუსტებინათ რუსეთის პოზიციები ჩრდილო შავიზღვისპირეთში, ბალკანეთში და, რაც მთავარია ბალტიისპირეთში.

აღნიშნულ ვითარებაში ვახტანგ VI-ის მიერ პეტრე I-თან ირანის წინააღმდეგ სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის შეკვრა (1722წ.) დიდი სტრატეგიული შეცდომა იყო. პროირანული ორიენტაცია აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში რუსეთის იმპერიის პასიური პოლიტიკის პირობებში ერთადერთი სწორი ორიენტაცია იყო. იმის მაგივრად, რომ ვახტანგ VI-ს თავის სასარგებლოდ გამოეყენებინა ავღანელების შეტევის შედეგად ირანში შექმნილი უმძიმესი ვითარება; იგი სხვა გზას დაადგა. 1722 წლის მარტში შაჰმა ავღანელებთან ბრძოლაში დაღუპული როსტომის (ვახ-

ტანგ VI-ის ძმის) ნაცვლად თავის გვარდიის სარდლად ვახტანგის ვაჟი ბაქარი დანიშნა და იგი ქართლის ჯართან ერთად სასწრაფოდ ირანში დაიბარა. ბაქარმა ჯარი შეკრიბა და ირანისაკენ დაიძრა, მაგრამ ვახტანგ VI-ემ შვილს შაჰისათვის დახმარების აღმოჩენა აუკრძალა. ბაქარი კომპრომისულ ვარიანტს სთავაზობდა: სამეფოს ჯარის ნაწილი, ვახტანგ VI-ისა და პეტრე I-ის მოლაპარაკების თანახმად, კასპიისპირეთში შეჭრილ რუსეთის ჯარს შეერთებოდა, ხოლო ნაწილი ავღანელების წინააღმდეგ ირანის შაჰს მიშველებოდა. (შვილი, როგორც ვხედავთ მამაზე ჭკვიანი აღმოჩნდა) სამეფო დარბაზის წევრთა ნაწილი რუსეთთან სამხედრო-პოლიტიკურ კავშირს სახიფათოდ მიიჩნევდა და პროირანული ორიენტაციის შენარჩუნებას უჭერდა მხარს. ვახტანგ VI-მ რჩევა ყურად არ იღო. მეფეს მტკიცედ ჰქონდა გადწყვეტილი პროირანული ორიენტაციის ერთხელ და სამუდამოდ უარყოფა. ამასობაში კი ავღანელებმა ისპაჰანი აიღეს. სეფიანი შაჰების დინასტია შეწყდა, თუმცა ქართლისათვის ამას შვება არ მოუტანია. 1722 წლის მიწურულსა და 1723 წლის დამდეგს ქართლის მდგომარეობა კიდევ უფრო დამძიმდა. ეს გამოწვეული იყო შემდეგი მიზეზებით: პირველი: პერტე I-მა კასპიისპირეთში დაწყებული ლაშქრობა მალევე, 1722 წელსვე, შეწყვიტა; მეორე: ირანის შაჰი ვახტანგ VI-ის დასასჯელად ჯარებს აგროვებდა; მესამე: რუსეთის გააქტიურებითა და პეტრე I-ისა და ვახტანგ VI-ის სამხედრო-პოლიტიკური კავშირით შეშფოთებული ოსმალეთიც ქართლის სამეფოში შემოსაჭრელად ემზადებოდა; მეოთხე: პროირანული ორიენტაციის კახეთის მეფე კონსტანტინე ვახტანგ VI-ის წინააღმდეგ საბრძოლველად ემზადებოდა და ირანის შაჰის დახმარებით ქართლის ტახტის ხელში ჩაგდებას გეგმავდა; მეხუთე: თბილისში მდგარმა ირანის გარნიზონმა შაჰის ბრძანებით ქალაქს ცეცხლი დაუშინა; მეექვსე: 1723 წლის გაზაფხულზე, ირანის შაჰის თანადგომით, ლეკთა, განჯისა და ერევნის ხანების დახმარებით კახთა მეფემ კონსტანტინემ თბილისი დაიკავა; მეშვიდე: 1723 წლის ივნისში ოსმალეთის ჯარები თბილისს მოადგნენ და ქალაქი აიღეს. კონსტანტინემ კახეთს შეაფარა თავი.

ვახტანგ VI-ის „ბრძნული“ პრორუსული ორიენტაციის დამლუპველი შედეგები სახეზე იყო. 1724 წელს ვახტანგ VI რუსეთში გადაიხვეწა, სადაც 1737 წლის 27 მარტს გარდაიცვალა და დაკრძალეს იქვე. მან პრორუსულ ორიენტაციას შესწირა სა-

კუთარი თავიცა და ქვეყანაც. ყველა წინაპირობა არსებობდა იმისათვის, რომ ვახტანგ VI-ის შემდეგ საქართველოში პრორუსული ორიენტაცია დავინყებას მისცემოდა. ასეც მოხდა. 1744 წელს ირანის შაჰმა ნადირმა (1736-1744 წწ.) ქართლის ტახტი კახთა მეფის კონსტანტინეს ძმას, თეიმურაზ II-ს, ხოლო კახეთისა თეიმურაზის ვაჟს, ერეკლე II-ს უბოძა. ნადირ-შაჰი ჭკვიანი პოლიტიკოსი იყო. მის მიზანს შეადგენდა პრორუსული ორიენტაციის აღკვეთა: მომავალში ქართლისა და კახეთის სამეფოები რუსეთის აგრესიული პოლიტიკის დასაყრდენად არ უნდა ქცეულიყო. ამიტომ იყო, რომ ნადირ-შაჰი დათმობებზე წავიდა. შაჰმა ქართლის სამეფო ტახტი კახეთის ბაგრატიონებს უბოძა. ამასთან ერთად, თეიმურაზსა და ერეკლეს უფლება მისცა ტახტზე ქრისტიანული წესით ასულიყვნენ.

ნადირ-შაჰის გარდაცვალების შემდეგ, ადილ-შაჰისა და განსაკუთრებით კი ქერიმ-ხანის (გარდაიცვალა 1779 წ.) მმართველობის წლებში, თეიმურაზ II-მ და ერეკლე II-მ პროირანული ორიენტაციის წყალობით დიდ წარმატებებს მიაღწიეს. მნიშვნელოვნად განმტკიცდა სამეფო ხელისუფლება, „ოსმალისაგან“ და „ყიზილბაშობისაგან“ დაქცეული ქართლი და კახეთი წელში იმართებოდა. თეიმურაზმა და ერეკლემ პრაქტიკულად საკუთარ კონტროლს დაუქვემდებარეს ირანული სახანოები (განჯის, ერევნის, ჭარაბაღის, ნახჭევანის, შუშის).

პრიორანული ორიენტაციის წარმატების ფონზე XVIII საუკუნის 60-იანი წლების დამდეგიდან თეიმურაზ II და ერეკლე II რუსეთის იმპერიაზე იღებენ ორიენტაციას და მუსლიმანურ სახელმწიფოებისა და ხალხების აგრესიისაგან ქართლ-კახეთის სამეფოს დაცვას რუსეთის სამხედრო-პოლიტიკური დახმარებით აპირებენ. ს იყო დიდი საბედისწერო შეცდომა, რომელიც ძვირად დაუეჭა ქართლ-კახეთის სამეფოს და სრულიად საქართველოს.

როი იყო განპირობებული თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე II-ის აღნიშნული გადაწყვეტილება? ეს იყო სრულიად ალოგიკური და დასაბუთებელი გადაწყვეტილება. ისტორიოგრაფიაში ამ საბედისწერო გადაწყვეტილებას თავისი ახსნა აქვს, თუმცა ამ საკითხი შესახებ ჩვენ უფრო მართებულად მიგვაჩნია ისტორიკოს ვახტანგ გურულის აზრი. იგი წერს: „თეიმურაზისა და ერეკლე წარმატებული პროირანული ორიენტაცია დიდ შემფოთებას ჰქვედა რუსეთში. ქართლისა და კახეთის სამეფოებზე

სამხედრო-პოლიტიკურ ზემოქმედებას ვერ მოახდენდა. ეს ირანსა და ოსმალეთთან ურთიერთობის დაძაბვას გამოიწვევდა. თეიმურაზ II-სა და ერეკლე II-ზე ზემოქმედებისათვის რუსეთის საიმპერატორო კარმა სხვა გზა აირჩია. რუსმა დიპლომატებმა დაიწყეს თეიმურაზისა და ერეკლეს დაშინება ქართლის სამეფო ტახტზე მისი კანონიერი მფლობელის-ქართლის ბაგრატიონების დაბრუნების მუქარით. თეიმურაზმა და ერეკლემ კარგად იცოდნენ, რომ ქართლის თავადები ვახტანგ VI-ს დაჟინებით ურჩევდნენ ქართლში ან პირადად დაბრუნებას, ან ტახტის მემკვიდრის ბაქარის გამოგზავნას. რუსეთის საიმპერატორო კარი ვახტანგ VI-სა და ქართლის თავადების თხოვნას ბუნდოვანი დაპირებებით პასუხობდა და იმავდროულად საქმის კურსში აყენებდა თეიმურაზსა და ერეკლეს." (იხ. მარიამ ლორთქიფანიძე 85. თბ., 2007, გვ. 349.) ერეკლე II-ის მიერ პრორუსული ორიენტაციის აღება გამოწვეული იყო მისი პირადი ინტერესებიდან და არა საქართველოს ინტერესებიდან გამომდინარე. საბოლოოდ მისი პრორუსული ორიენტაცია 1783 წელს საქართველოსა და რუსეთს შორის დადებული გეორგიევსკის ტრაქტატით დაგვირგვინდა. აი, ასეთი გახლავთ საქართველოში პრორუსული ორიენტაციის განვითარებისა და მისი გამარჯვების მოკლე ისტორია, რამაც თავის მხრივ საფუძველი ჩაუყარა XIX-XX საუკუნეების პერიოდის საქართველოში, არაერთ უარყოფით მოვლენას, მათ შორის იყო ის, რომ რუსეთის იმპერიის აგრესიას სხვადასხვა პერიოდში ეწირებოდნენ, როგორც ცალკეული გამოჩენილი პიროვნებები, ასევე მასობრივად ქართველი ხალხიც. სწორედ, მათ შესახებ გვექნება საუბარი ჩვენს ნაშრომში.

ბაგრატიონთა სამეფო სახლის წევრთა გადასახლება რუსეთში

ქართული სახელმწიფოებრიობის გაუქმებამ ყველაზე მეტად ქართლ-კახეთისა და იმერეთის ბაგრატიონთა სამეფო სახლები დააზარალა. ბაგრატიონთა დინასტია მრავალი საუკუნის განმავლობაში ედგა სათავეში ქართულ სახელმწიფოებრიობას და ქართველ ერს. 1801 წლის 12 სექტემბრის რუსეთის იმპერატორ ალექსანდრე I-ის მანიფესტით ქართლ-კახეთში, ხოლო შემდგომ 1810 წელს იმერეთში ბაგრატიონებმა ერთბაშად დაკარგეს „ღვთითბოძებული“ ხელისუფლება.

ცხადია, ამგვარ უსამართლო მოპყრობას არ შეიძლება უკმაყოფილება არ გამოეწვია ბაგრატიონთა სამეფო სახლის წევრთა შორის. ბევრი მათგანი იძულებული იყო ბედს შერიგებოდა, მაგრამ ბაგრატიონთა შორის შეურიგებელნიც აღმოჩნდნენ. ალექსანდრე ერეკლეს ძე სპარსეთში გადაიხვეწა და დიდხანს იბრძოდა რუსეთის გაძევებისთვის საქართველოდან. იულონ და ფარნაოზ ბატონიშვილები აქტიურად ცდილობდნენ მონაწილეობა მიეღოთ 1804 წლის ქართლის მთიანეთის აჯანყებაში.

რუსეთის იმპერიის ხელისუფლება სრულიად საფუძვლიანად შიშობდა, რომ მოსალოდნელი ანტირუსული გამოსვლების შემთხვევაში სამეფო სახლის წარმომადგენლები სათავეში ჩაუდგებოდნენ მოძრაობას. რუსეთის ხელისუფლებამ ბაგრატიონთა სამეფო სახლის საქართველოდან მთლიანად გასახლება გადაწყვიტა. „ალექსანდრე I მზად იყო ბაგრატიონებისათვის საუკეთესო პირობები შეექმნა პეტერბურგში, ოღონდ სამეფო სახლის არც ერთი წარმომადგენელი არ დაეტოვებინა საქართველოში.“ (იხ. საქართველოს ისტორია XIX საუკუნე. თბ., 2004, გვ. 64.) სწორედ ამგვარი პოლიტიკით შემოფოთებული ალექსანდრე ბატონიშვილი, მის წერილში, რომელიც მან გაუგზავნა რუსეთის იმპერატორს 1803 წლის 1 ივლისს და სთხოვდა, რომ დედამისი დარეჯან დედოფალი არ გადაესახლებინათ რუსეთში: „ყოვლად მონყალეო ხელმწიფე! ნაცვლად კეთილად დაცვისა ესეგვარი დაცვა მიიღო სახლმან ბაგრატოვანთამან, რომელ ერთიც ძე ბაგრატოვანთა არლარა იპოვების საქართველოსა შინა.“ (იხ. მი-

ხეილ გონიკიშვილი. რუსეთში ბაგრატიონების დასახლება და საქმიანობა. თბ., 1986, გვ, 144.)

ქართლ-კახეთის სამეფო სახლის წარმომადგენლები ძირითადად ქართლ-კახეთის ორი უკანასკნელი დედოფლის-დარეჯანისა და მარიამის გარშემო იყრიდნენ თავს. სწორედ ამ მიზეზით პავლე ციციანოვმა, პირველ რიგში დედოფლების გადასახლება გადანყვიტა.

დარეჯან დედოფალი ანტირუსული განწყობის გახლდათ. იგი თავიდანვე წინააღმდეგი იყო საქართველოს რუსეთის მფარველობაში შესვლისა, კი და ხშირად საყვედურობდა მეუღლეს-მეფე ერეკლეს 1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატის დადების გამო.

ამასთან ერთად დარეჯან დედოფალს ერთი სხვა „ცოდვა“ დაუმიტკიცდა. იგი ამხილეს შვილთან ალექსანდრე ბატონიშვილთან მიმონერაში. ალექსანდრე ერეკლეს ძე ბატონიშვილი რუსეთის დაუძინებელი მტერი იყო და მის საზიანოდ მოქმედებდა, რა თქმა უნდა, დარეჯანს მასთან კავშირი რუსეთის აქაურმა წარმომადგენლებმა იმპერიის სანინააღმდეგო მოქმედებად ჩაუთვალეს. გენერალმა ლაზარევმა ალექსანდრეს მიერ დედისადმი გამოგზავნილი წერილი ჩაიგდო ხელში და 1802 წლის დეკემბერში ციციანოვს მოახსენა: „დარეჯან დედოფალს კავშირი აქვს თავის შვილ ალექსანდრესთან, რომლისგანაც წერილი მიიღო. სადაც იტყობინება, რომ იგი ჯარით შემოვა თბილისში და თუ ცოცხალი დარჩება, საქართველოს სამეფოს მიიღებს, ხოლო თუ მოკლავენ, დარეჯან გიორგის ასულმა დაივინოს, რომ მას და მეფე ერეკლეს ჰყავდათ შვილი ალექსანდრე.“ (იხ. მიხეილ გონიკიშვილი. რუსეთში ბაგრატიონების დასახლება და საქმიანობა. თბ., 1986, გვ, 143.) დარეჯან დედოფალი ყოველ ღონეს ხმარობდა, რომ სამშობლოში დარჩენილიყო. როცა იგი მიხვდა, რომ საქართველოში დარჩენა შეუძლებელია, შეეცადა ავადმყოფობის მომიზეზებით, რაც შეიძლება გაეჭიანურებინა რუსეთში გამგზავრება. დარეჯან დედოფალმა მუხრანს სიძის ვახტანგ ორბელიანის სახლს მიაშურა საცხოვრებლად. ხოლო როცა რუს ჯარისკაცთა ბატალიონის თანხლებით მაინც იძულებული გახდა მოზდოკოსკენ გასდგომოდა გზას, განუწყვეტილვ ჩერდებოდა შიდა ქართლის სოფლებში ღამის გასათევად. დარეჯან დედოფლის აღსასრული კი ასეთი იყო: „დედოფალ დარეჯანს კარგი პირობები ჰქონდა შექმნილი სანკტ-პეტერბურგში. მას მხოლოდ

საქართველოში დაბრუნების უფლება არ ჰქონდა. მიუხედავად საუკეთესო პირობებისა, დედოფალს დიდხანს არ უცოცხლია, 1807 წ. 8 ნოემბერს გარდაიცვალა.”(იხ. მაქსიმე ბერძენიშვილი. მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის. თბ., 1980, გვ. 205.)

უფრო ტრაგიკულად წარიმართა ქართლ-კახეთის უკანასკნელი დედოფლის, გიორგი XII-ის ქერივის-მარიამის გადასახლების პროცესი. მან ჯერ კიდევ 1802 წელს მიმართა იმპერიის ხელისუფლებას, რომ მისთვის სამი წლით მაინც დაერთოთ საქართველოში ცხოვრების ნება. ამას იყო დედოფლის ვედრება. 1803 წლის 19 აპრილს დილის 6 საათზე, პავლე ციციანოვის ბრძანებით, მარიამ დედოფლის სასახლეს რუსეთის ჯარის ორმა ასეულმა ალყა შემოარტყა. ჯარისკაცებმა სასახლის ოთახები და შესასვლელები დაიკავეს. რუსი ოფიცრები მარიამ დედოფლის ოთახში შევიდნენ და მას პავლე ციციანოვის ბრძანება გადასცეს. დედოფალს ოჯახის თანხლებით უნდა დაეტოვებინა დედაქალაქი, ქვეყანაც და რუსეთში გამგზავრებულიყო. ოთახში მყოფმა ბატონიშვილებმა, ჯიბრაილმა და თამარმა, დამალული ხანჯლები ამოიღეს და ოფიცრებს დედოფლის ოთახის დატოვება მოსთხოვეს. გენერალი ივანე ლაზარევი, რომელიც პავლე ციციანოვის ბრძანებით ოპერაციას ხელმძღვანელობდა, დედოფლის ოთახში შევიდა და დაუყოვნებლივ მოსთხოვა გამგზავრებისათვის სამზადისს შესდგომოდა. ოფიციალური ვერსიით, ივანე ლაზარევმა გაიგონა ხმაური, შევარდა ოთახში და მიიჭრა თავის ქვეშაგებზე მჯდომ დედოფალთან. ოთახში სიჩუმე ჩამოვარდა. უცებ დედოფალმა საბნის ქვეშ დამალული ხანჯალი ამოიღო და მარცხენა გვერდში დასცა რუს გენერალს. ივანე ლაზარევმა ოთახი გადაირბინა და ზღურბლზე დაეცა მკვდარი. არის სხვა ვერსიაც, რომლის მიხედვითაც ლაზარევი თავადმა ნიკოლოზ ხიმშიაშვილმა მოკლა და შეუმჩნევლად მიიმალა.

რუსი გენერლის მკვლელობაში ეჭვმიტანილი მარიამ დედოფალი ოჯახის თანხლებით სასწრაფოდ მოაცილეს ტფილისს. 1803 წლის ზაფხულში იგი ბელგოროდის დედათა მონასტერში გამოკეტეს. ამ გადასახლებაში, მას თან ახლდა მისი ექვსი შვილი. 1811 წელს ქართლ-კახეთის უკანასკნელ დედოფალს იმპერატორმა მოსკოვში ცხოვრების ნება დართო.

ბატონიშვილებს შორის ერთ-ერთი გამორჩეული ფიგურა დავით გიორგის ძე იყო. ქართლ-კახეთის უკანასკნელ მეფეს გიორგი XII პირველი მეუღლის ქეთევანისაგან ცხრა შვილი ჰყავდა, მათ შორის ვაჟები: დავითი, იოანე, ბაგრატი და თეიმურაზი. 1803 წლის დასაწყისში დავით ბატონიშვილმა ერთ-ერთმა პირველმა მიიღო იმპერიის შინაგან საქმეთა მინისტრისაგან პეტერბურგში საცხოვრებლად „მინვევა.“ დავითმა სწეულების მომიზეზებით სამშობლოში დატოვება ითხოვა, მაგრამ უშედეგოდ დავით ბატონიშვილს მოსამზადებლად ერთი თვეც არ მისცეს და ვახტანგ ერეკლეს ძესთან ერთად გაამგზავრეს საქართველოდან.

პაველე ციციანოვი ჩქარობდა არც ერთი ბაგრატიონი არ უნდა დარჩენილიყო საქართველოში. 1804 წლის ივნისში, ქართლის მთიანეთის აჯანყების დროს, რუსებს ხელში ჩაუვარდათ საოკუპაციო რეჟიმის ენერგიული მოწინააღმდეგე იულონ ერეკლეს ძე, რომელიც ქართლ-კახეთის სამეფო ტახტის ერთ-ერთ უპირველეს პრეტენდენტად მიიჩნეოდა. იგი 1805 წელს ძმასთან ფარნაოზ ერეკლეს ძესთან ერთად საქართველოდან გადაასახლეს.

XIX საუკუნის პირველ ოცნლეულში რუსეთის ხელისუფლებამ ქართლ-კახეთის სამეფო სახლის ყველა მნიშვნელოვანი წარმომადგენელი გადაასახლა რუსეთში, მხოლოდ ალექსანდრე ბატონიშვილს ვერ მოუხერხა ვერაფერი. ალექსანდრე ბატონიშვილი ათეული წლების განმავლობაში იბრძოდა ქართული სახელმწიფოს აღდგენისათვის. იგი 1844 წელს გარდაიცვალა სპარსეთში.

1810 წელს დღის წესრიგში დადგა იმერეთის ბაგრატიონთა სახლის წევრთა რუსეთში გადასახლების საკითხი. მდგომარეობას ართულებდა იმერეთიდან ახალციხეში გადახვენილი სოლომონ II. რუსულმა მმართველობამ სოლომონთან მკვლელების მიგზავნაც კი სცადა, მაგრამ ამაოდ. იმერეთის დროებითი მმართველი თევდორე სიმონოვიჩი მთავარმართებელს განუმარტავდა, მოსახლეობაში იმდენად დიდია სოლომონისადმი ერთგულება, რომ მისი მკვლელობის მოწადინე ვერაფრით ვიპოვეთ, მიუხედავად ჩვენი მრავალგზის მცდელობისაო.

იმერეთის სამეფო სახლს სამი მეფის: სოლომონ I-ის დავით II-ისა და სოლომონ II-ის ოჯახთა წევრები შეადგენდნენ. მათგან იმერეთის ბაგრატიონთა სამეფო სახლის უმთავრესი

წარმომადგენლები იყვნენ: სოლომონ I-ის მეუღლე გულქან წულუკიძე; მეფის ქალიშვილები დარეჯანი და მარიამი თავიანთი შვილებით; დავით II-ის მეუღლე ანა და მისი მრავალრიცხოვანი შვილები; სოლომონ II-ის მეუღლე მარიამი და მისი ორი და იმერეთის უკანასკნელ მეფეს შვილები არ ჰყავდა.

როდესაც მთავარმართებელმა ალექსანდრე ტორმასოვმა სოლომონ II მოტყუებით დაატყვევა, რუსეთის ხელისუფლება ფიქრობდა იმერეთის მეფის გადასახლებას რუსეთის რომელიმე გუბერნიის სოფელში. სოლომონის ახალციხეში გაქცევის შემდეგ, მთავარმართებელმა მარიამ დედოფლის ფოთის ციხე-სიმაგრეში მოთავსება გადაწყვიტა. იმერეთის მმართველი თევდორე სიმონოვიჩი ბევრად უფრო კეთილგონიერი აღმოჩნდა. და მთავარმართებელს არწმუნებდა, რომ დედოფლის უპატიოდ ფოთში გადაყვანა მოსახლეობაში მღელვარებას გამოიწვევდა. თევდორე სიმონოვიჩი უმჯობესად თვლიდა, რომ დედოფალი მარიამი ქუთაისში მიენვია და იქ ჰყოლოდა მეთვალყურეობის ქვეშ. მარიამმა დატყვევების შიშით უარი შეუთვალა იმერეთის მმართველს და სოლომონ II-ის დასთან ერთად სამეგრელოს მთავრის ლევან დადიანის ოჯახს შეაფარა თავი.

მთავარმართებელმა ალექსანდრე ტორმასოვმა მკაცრი ბრძანება გაუგზავნა იმერეთის მმართველს, რომ ჯერ შეგონებით დაეყოლიებინათ დედოფალი მარიამი, ხოლო თუ ეს უკანასკნელი უარს განაცხადებდა, ძალის გამოყენებით ჩამოეყვანათ იმერეთში და შემდეგ თბილისში. მთავარმართებლის ბრძანებით, ასევე უნდა მოქცეოდნენ იმერეთის ბაგრატიონთა სამეფო სახლის სხვა წევრებსაც.

1810 წლის ნოემბერში გაძლიერებული ბადრაგის თანხლებით ტფილისში ჩაიყვანეს სოლომონ II-ის მეუღლე-მარიამ დედოფალი, მეფის და მარიამი, სოლომონ II-ის ქალიშვილი დარეჯანი და იმერეთის სამი უკანასკნელი მეფის ოჯახის რამდენიმე ათეული წევრი. მთავარმართებელმა ტორმასოვმა არ შეისმინა სოლომონ II-ის თხოვნა, გაეთავისუფლებინა დედოფალი მარიამი. 1810 წლის დეკემბერში დედოფალი მარიამი და მეფის და მარიამი ვორონეჟში გადასახლეს. საბოლოოდ იმერეთის უკანასკნელი დედოფალი პეტერბურგში დასახლდა.

1810 წლიდან XIX საუკუნის 20-იან წლებამდე პეტერბურგსა და მოსკოვში გადასახლეს სოლომონ I-ის, დავით II-ის და სოლომონ II-ის ოჯახის წევრების, მემკვიდრეებისა და მათი

ოჯახის წევრთა დიდი უმრავლესობა. გადასახლებულთა შორის აღმოჩნდა იმერეთის მეფის დავით გიორგის ძის შვილი კონსტანტინე ბატონიშვილიც, რომელიც 1810 წელს დედასთან-ანა დედოფალთან ერთად დიდი პატივით მიიღეს მოსკოვში.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, რუსეთის იმპერიის ხელისუფლება წყალობას არ აკლებდა რუსეთში გადასახლებულ საქართველოს სამეფოს წარმომადგენლებს. ბატონიშვილთა უმრავლესობა პეტერბურგსა და მოსკოვში დაბინავდა. ისინი ფაქტობრივად ხელისუფლების კმაყოფაზე ცხოვრობდნენ, ენიშნებოდათ ჯამაგირი და პენსიები, გზა ხსნილი ჰქონდათ სახელმწიფო და, განსაკუთრებით, სამხედრო კარიერისაკენ.

ერთადერთი, რაც გადასახლებულებს ეკრძალებოდათ, სამშობლოში დაბრუნება იყო. ყველა ერთნაირად ვერ ეგუებოდა უცხო ქვეყანაში პატივით ცხოვრებას და სამშობლოსთან განშორებას. ამასთან დაკავშირებით, ქართველი მეფე-პოეტის, არჩილის სიტყვები მოგვაგონდება:

„თუ კაცსა მიხვდეს გრძლად ყოფნა
უცხო თემსა და მინებსა, შარბათიც
ჰქონდეს სასმელად ნალველად ამოინებსა.“

გადასახლებულ ბაგრატიონთა პირველი თაობის წარმომადგენლები „ქართველ ბატონიშვილებად“ მოიხსენიებოდნენ „უგანათლებულებობის“ ზედწოდებით. XIX საუკუნის მანძილზე და შემდგომშიც ბაგრა-

ტიონთა სამეფო სახლის შთამომავლობის არაერთმა წარმომადგენელმა გამოიჩინა თავი როგორც საქართველოს, ისე რუსეთის პოლიტიკურ, სამხედრო, კულტურულ სარბიელზე.

რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებამ სანუკვარ მიზანს მიანია-ბაგრატიონთა სამეფო სახლი ჩამოაცილა ქართველი ერის ბრძოლას თავისუფლებისათვის.

ბრძოლა პელაგული ეროვნული ღირსების აღსადგენად

ცნობილი ქართველი საზოგადო მოღვაწე, ქართველ „თერგდალეულთა“ უბრწყინვალესი წარმომადგენელი და ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურობის მარშალი დიმიტრი ყიფიანი (1814-1887 წწ.) წინ აღუდგა მეფის რუსეთის იმპერიის კავკასიის კოლონიარული ადმინისტრაციის, მიერ ქართველი ერის ეროვნული ღირსების შელახვას. და ამ ღირსების დაცვას, მან საკუთარი სიცოცხლის მსხვერპლად შეწირვით უპასუხა.

ქართველი ერის რუსეთთან ასიმილაციის უპირველესი ხელისშემშლელი ქართული ენა იყო, სწორედ ამიტომ ქართული ენის დევნა და შევიწროება რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის უმთავრეს მიმართულებას წარმოადგენდა.

ქართული ენის დევნა დაკავშირებულია კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველის (უფროსის) კირილე იანოვსკის სახელთან. 1881 წელს კ. იანოვსკის განკარგულებით ახალი სასწავლო გეგმის შედგენასთან დაკავშირებით, ყველა ტიპის სკოლაში რუსული ენის სწავლება უნდა დაწყებულიყო დაწყებითი კლასებიდანვე ქართული ენის სწავლება ქართულ სკოლებში არასავალდებულოდ გამოაცხადეს. ქართულ სკოლებში რუსული ენის სწავლებას დედა ენის ცოდნა არ უნდა დასდებოდა საფუძვლად. ქართულ ენას, როგორც არასავალდებულო საგანს, პირველ და ნაწილობრივ მეორე კლასში ეთმობოდა საათების უმნიშვნელო რაოდენობა და ისიც ყველა გაკვეთილის შემდეგ. 1885 წლიდან კ. იანოვსკის განკარგულებით ქართული ენა სავსებით განიდევნა სკოლიდან. ქართული ენის შესწავლას ქართველი ბავშვები მხოლოდ ოჯახებში ახერხებდნენ. ქართული ენის განდევნა სკოლიდან, პირველი კლასიდანვე ყველა საგნის რუსულ ენაზე სწავლება, მძიმე მდგომარეობაში აგდებდა, არა მარტო რუსული ენის არმცოდნე ქართველ ბავშვებს, არამედ ქართული ენის არმცოდნე რუს მასწავლებლებსაც. ქართველ ბავშვებს, თუკი ისინი სკოლაში შესვლას მოისურვებდნენ, რუსული ენა წინასწარ უნდა შეესწავლათ.

ქართული ენის დევნასა და შევიწროვებას თან დაერთო ქართველი ერის დანაწილების ცდა. ამ უბოროტეს მისწრაფებას საფუძვლად უნდა დასდებოდა ქართული ენის, ქართული ანბან-

ნის, ქართული მნიგნობრობის გამოდევნა სამეგრელოდან და სვანეთიდან. კირილე იანოვსკიმ ხელზე დაიხვია მეგრული და სვანური სალაპარაკო ენის დაშორება ქართული სალიტერატურო ენისაგან და გადანყვიტა ქართული ენის სრულებით გამოდევნა საქართველოს ამ კუთხეების სკოლებიდან.

1883 წლიდან სამეგრელოს იმ სკოლებში, რომელიც რუსეთის განათლების სამინისტროს ექვემდებარებოდა, ქართული ენა დამხმარე საგნადაც კი არ იყო დაშვებული. საეკლესიო-სამრევლო სკოლებში ქართული ენა დატოვებულ იქნა დამხმარე საგნად, თუმცა 1890 წლიდან ქართული ენის სასწავლო პროცესში გამოყენება ძალზე შეიზღუდა. 1888-1889 წლებში გადაიდგა პრაქტიკული ნაბიჯები რუსული ანბანის საფუძველზე მეგრული ენის სასკოლო სახელმძღვანელოს შექმნის მიზნით. კირილე იანოვსკის აზრით, ასეთი სახელმძღვანელოს შექმნას მეგრული ბავშვებისათვის უნდა გაეადვილებინა რუსული ენის შესწავლა. 1889 წელს რუსული ანბანის მიხედვით შეადგინეს მეგრული ანბანი. დაიწყო საღვთო წიგნების მეგრულ ენაზე გადმოთარგმნა. მზადდებოდა ნიადაგი სამეგრელოს ეკლესიებში ღვთისმსახურების მეგრულ ენაზე აღსრულებისათვის.

ყოველივე ამით აღშფოთებულმა დიმიტრი ყიფიანმა 1881 წელსვე მწვავე წერილი დაბეჭდა კირილე იანოვსკის წინააღმდეგ. დიმიტრი ყიფიანი იანოვსკის შემდეგი სიტყვებით მიმართავდა: „ახლა მიხვდით თუ ვერა, რასაც თქვენი ქადაგება მოასწავებს, ჩინგის-ხანმა, ლანგ-თემურმა, შაჰ-აბასმა, ნადირ-შაჰმა ვერ შემუსრეს ჩვენი „ხალხის ნება და ახლა თქვენ გინდათ შემუსროთ“? ამგვარი წერილის დაწერა და კირილე იანოვსკის ზემოთ ნახსენებ პიროვნებებთან შედარება დიდ გამბედაობას მოითხოვდა. ესეთი მიმართვა იმ დროს გაუგონარი ამბავი იყო. დიმიტრი ყიფიანმა აიძულა იანოვსკი, გაზეთ „კავკასიში“ გამოსულიყო ვრცელი წერილით და პირადად ემართლებინა თავი საზოგადოების წინაშე.

ეროვნული მოძრაობის მოღვაწენი ცდილობდნენ ყველა საშუალება გამოეყენებინათ კავკასიის კოლონიური ადმინისტრაციის ანტიქართული პოლიტიკის წინააღმდეგ. 1885 წელს ბათუმსა და ქუთაისს ესტუმრა კავკასიის ყოფილი მეფისნაცვალ, დიდი მთავრი მიხეილ ნიკოლოზის ძე რომანოვი. ქუთაისში თავადაზნაურობამ დიდ მთავარს ბანკეტი გაუმართა. ამ ბანკეტს ესწრებოდა ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურობის მარ-

შალი დიმიტრი ყიფიანი. ბანკეტზე სიტყვით გამოსულმა დიმიტრი ყიფიანმა მკვეთრად და გაბედულად გააკრიტიკა კავკასიის ადმინისტრაცია. დიმიტრი ყიფიანმა წერილობით ჩამოაყალიბა ქართველი საზოგადოების თვალსაზრისი კავკასიის მთავარმართებლის ალექსანდრე დონდუკოვ-კორსაკოვის ანტიქართული პოლიტიკის შესახებ და ბორჯომში გამართული აუდიენციის დროს დიდ მთავარს გადასცა. მიხეილ რომანოვმა დიმიტრი ყიფიანს განუცხადა, რომ იმპერატორი თავისი წინამორბედის მსგავსად, დიდი ნდობით უყურებს ქართველებს და ამის შესახებ შეგიძლიათ ყველას განუცხადოთო. ქართველ საზოგადოებას იმედი იმანაც გაუღვივა, რომ დიდი მთავარი მიხეილ რომანოვი ტფილისში ყოფნის დროს ერთხელაც არ შეხვედრია კავკასიის მთავარმართებელს. გავრცელდა ხმები ა. დონდუკოვ-კორსაკოვის გადაყენების შესახებ. ამ ვითარებით შეშფოთებული კავკასიის მთავარმართებელი რუსეთის შინაგან საქმეთა მინისტრს წერდა: „მისი იმპერატორობითი უმაღლესობის მობრძანებას გასულ შემოდგომაზე ადგილობრივი ხელისუფლების პრესტიჟისათვის სამწუხაროდ არასასიამოვნო შედეგი მოჰყვა. ყველა ელემენტი, რომელიც არ თანაუგრძნობდა აქ დამკვიდრებულ მმართველობის წესს. ცდილობდა მისი უმაღლესობისათვის დაენახებინა არარსებული შევიწროვება, რომელსაც თითქოს განიცდის ადგილობრივი მკვიდრი მოსახლეობა. იმ უმაღლეს ყურადღებას, რომელიც დიდმა მთავარმა გამოიჩინა ამგვარი განცხადებისადმი და ეგრეთვე ვითომც წერილმან, მაგრამ მაინც საყურადღებო გარემოებას, რომ მისმა უმაღლესობამ გაიარა რა რამდენჯერმე ტფილისში, არ ისურვა ენახა მთავარმართებელი, რამაც დაბადა მცხოვრებლებში დიდი ჭორები უახლოეს დროში მთავარმართებლის მოხსნის შესახებ, არ შეიძლება გავლენა არ მოეხდინა უკანასკნელის ავტორიტეტის დაცემაზე.“(იხ. საქართველოს ისტორია XIX საუკუნე. თბ., 2004, გვ. 201.)

ცხადია ა. დონდუკოვ-კორსაკოვი შეეცადა შელახული ავტორიტეტის აღდგენას. მან ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის მეშვეობით დიმიტრი ყიფიანს მოსთხოვა ახსნა-განმარტება იმის შესახებ, თუ რა საფუძველზე შეადგინა „უკანონო საჩივარი“ მთავარმართებლის წინააღმდეგ, ვისი დავალებით შეხვდა და ელაპარაკა დიდ მთავარს ბორჯომში. დიმიტრი ყიფიანი ახსნა-განმარტებაში წერდა: „ჩემი განცხადება, როგორც თავა-

დაზნაურობის წინამძღოლისა, მიმართული იყო უშუალოდ საიმპერატორო კარის უავგუსტესის წევრისადმი და ამ განცხადებას მიზნად ჰქონდა გამორკვეულიყო: მეფის ნება-სურვილია თუ არა ის, რომ ადგილობრივი თანამდებობის ზოგიერთი პირი თუ დაწესებულება გვიცქერის ჩვენ არა ისე, როგორ ამას მიჩვეული ვიყავით 80 წლის მანძილზე ჩვენდანი მონარქის კეთილგანწყობით. მე ვეძებდი მხოლოდ უმაღლეს სამართალს. რაკი ვიპოვე იგი, სავსებით დავკმაყოფილდი." ამ სიტუაციაში კავკასიის მთავარმართებელი მიხვდა, რომ მონარქის „კეთილგანწყობას“ ამოფარებული დიმიტრი ყიფიანის დასჯა ამჯერად შეუძლებელი იყო. ამით კარგად ისარგებლა დიმიტრი ყიფიანმა და 1886 წელს ალექსანდრე დონდუკოვ-კორსაკოვს ვრცელი მოხსენებითი ბარათი წარუდგინა. მოხსენებით ბარათში კი მხილებული იყო კავკასიის ადმინისტრაციის ანტიქართული პოლიტიკა. დიმიტრი ყიფიანი წერდა: „შემიძლია მოგახსენოთ ერთი შეურყეველი ახალი ფაქტი, რომელიც იმას გვეუბნება, რომ არსებობს მიდრეკილება ქართული ენის დევნისა. მოციქულთა დროიდან ქართული ენა იყო საეკლესიო და საკულტო ენა სამეგრელოში და იქ ეს ენა ყველას ესმის. ამჟამად კი ახალ კულტურას წერგავენ, მეგრულ ენას ასწავლიან სხვა ენის საშუალებით. ასე რომ გავყვეთ, შეიძლება შეიქმნას ახალი კულტურები აჭარლებისა, ფშავ-ხევსურებისა, ინგილოებისა, მთიულებისა და სხვათათვის. სასარგებლო კი იქნება ყოველივე ეს იმ მთავრობისათვის, რომელმაც თავის მფარველობის ქვეშ მიიღო მრავალტანჯული საქართველო, რისთვისაც უსაზღვრო მადლობაც დაიმსახურა?“

პეტერბურგში გადანყევტილება უკვე გამოტანილი იყო. ცხადია, რომ საიმპერატორო კარმა არ გაკიცხა დიდი მთავრის მიხეილ რომანოვის საქციელი, მაგრამ დიმიტრი ყიფიანი კი დამნაშავედ სცნო. რუსეთის იმპერიის შინაგან საქმეთა მინისტრი კავკასიის მთავარმართებელს წერდა: „მისმა უმაღლესობამ (მიხეილ რომანოვმა-ლ.ი.) სრულიად საფუძვლიანად განუცხადა ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურობის წინამძღოლს, რომ მისი უდიდებულესობა მთლიანად დარწმუნებულია ქართველების ტახტისადმი ერთგულებაში და ვინაიდან ეს საეჭვო არაა, მას დიდ მთავარს, სრული უფლება ჰქონდა დაევალებინა ბატონ ყიფიანისათვის ეთქვა ამის შესახებ ყველასათვის, მაგრამ დიდი მთავრის ეს სიტყვები სრულიად არ აძლევს ბატონ ყიფიანს უფლებას ბორჯომში შემდგარი კერძო საუბრის წერილობით დო-

კუმენტად გარდაქმნისათვის, მისი გავრცელებისა და თავადაზნაურობის დეპუტატთა საკრებულოს კანცელარიაში ოფიციალურად გადაცემისათვის ბატონ ყიფიანის ასეთი მოქმედება ხელმწიფე იმპერატორს მიაჩნია უადგილოდ და გავალებთ თქვენ გამოუცხადოთ მას სათანადო გაკიცხვა.”

დიმიტრი ყიფიანი იმპერატორის გაკიცხვამაც ვერ შეაჩერა. მალე იგი მკვეთრად დაუპირისპირდა ანტიქართული პოლიტიკის გამტარებელთ. ანტიქართული პოლიტიკის განხორციელებაში კავკასიის კოლონიურ ადმინისტრაციას, სრულ თანადგომას უცხადებდა საქართველოს ეგზარქოსი პავლე ლებედევი, ტფილისის მართლმადიდებელთა რუსული სემინარიის რექტორი დეკანოზი ჩუდეცკი და საერთოდ რუსული სამღვდელოება. სასულიერო სემინარიაში დამკვიდრებულ უმკაცრეს შინაგანწესს თან ერთვოდა ქართული ენის, ქართული კულტურის დევნა; რაც მოსწავლეთა სამართლიან პროტესტს იწვევდა. (სწორედ ამ სასულიერო სემინარიამ გამოზარდა სოციალ-დემოკრატ რევოლუციონერთა არაერთი წარმომადგენელი მაგალითად: სტალინი, ფილიპე მახარაძე და ა. შ. ლ. ი.) სემინარიელმა სილიბისტრო ჯიბლაძემ სცემა სემინარიის რექტორს დეკანოზ ჩუდეცკის და მას სემინარიის აივნიდან გადაგდებასაც უპირებდა. მაშინ ჩუდეცკი გადარჩა, თუმცა 1888 წელს იგი უსამართლო მოპყრობისათვის მოკლა სემინარიიდან გარიცხულმა იოსებ ლალიაშვილმა. ეს მკვლელობა ახალი ანტიქართული ისტერიის დაწყებისთვის გამოიყენეს. საქართველოს ეგზარქოსმა პავლემ დეკანოზ ჩუდეცკის დაკრძალვის დღეს სიონის ტაძარში კავკასიის მთავარმართებლის, საერო და სასულიერო ხელისუფლების უმაღლეს პირთა თანდასწრებით წარმოთქმულ სიტყვაში წყევლით მოიხსენია ის წრე და გარემო, სადაც ჩნდებოდნენ „ავაზაკ“ იოსებ ლალიაშვილისთანა ადამიანები. ხელისუფლებას ეყო ჭკუა და გაზეთ „კავკაზში“ გამოქვეყნებულ ეგზარქოსის სიტყვიდან ეს ადგილი ამოიღო. მიუხედავად აღნიშნულისა, პავლეს მიერ წარმოთქმული წყევლა-კრულვის ამბავი სწრაფად გავრცელდა. ქართველმა საზოგადოებამ აბსოლიტურად სწორად მიიჩნია, რომ იოსებ ლალიაშვილის მშობელი წრე და გარემო ქართველი ერი და საქართველო იყო. ქართველი ერის ღირსების დაცვა თავს ისევ დიმიტრი ყიფიანმა იღო. ეგზარქოს პავლესადმი გაგზავნილ საპროტესტო მიმართვაში დიმიტრი ყიფიანი წერდა: „თქვენო აღმატებულებავ! მოიღეთ მწყემსმთავრული მონ-

ყალბა და შემინდეთ ჩემი შეცდომა, თუ გატაცებული დაუჯერებელი ხმებით ვსცოდავ თქვენს წინაშე. მაგრამ ამბობენ, რომ თქვენ დასწყევლეთ ის ქვეყანა, რომელშიც თქვენ მოწოდებული ხართ სამწყსოდ და რომელიც ამის გამო მოელოდა თქვენგან მარტოოდენ სიყვარულსა და სათნოებას...თუ ყოველივე ეს, უფალო, მართალია, თქვენი ღირსების გადარჩენა შეიძლება მხოლოდ იმით, რომ შემჩვენებული დაუყოვნებლივ განიდევნოს შეჩვენებული ქვეყნიდან." ეგზარქოსმა პავლემ თავი იმართლა და უარყო მის მიერ ქართველი ერისა და საქართველოს დაწყველის ფაქტი. საერო და სასულიერო ხელისუფლებას ამის დასამტკიცებლად გაზეთ „კავკაზში" დაბეჭდილი ეგზარქოსის სიტყვა მოჰყავდა. მთავარმართებელი ალექსანდრე დონდუკოვ-კორსაკოვი, ცხადია, ამ შემთხვევას ხელიდან არ გაუშვებდა. 1886 წელს დიმიტრი ყიფიანი გადააყენეს ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურობის მარშლის თანამდებობიდან და სტავროპოლში გადაასახლეს. 1887 წელს, უკვე ღრმად მოხუცებული მამულიშვილი, სტავროპოლში მოკლეს. ოფიციალური ვერსიით იგი გაძარცვის მიზნით მოკლა ორმა რეციდივისტმა. გავრცელებული ხმების მიხედვით დიმიტრი ყიფიანის მკვლელობის ორგანიზებაში ბრალი ედებოდათ კავკასიის მთავარმართებელს ა. დონდუკოვ-კორსაკოვს და საქართველოს ეგზარქოს პავლეს. პავლეს საქართველოში დატოვება ხელისუფლებამ მიზანშეუწონლად სცნო და 1887 წელს იგი საქართველოდან გადაიყვანეს. პავლეს გადაყვანას რომ სასჯელის სახე არ მიეღო იმპერატორმა ალექსანდრე III-მ იგი ბრილიანტის ჯვრით დააჯილდოვა.

ქართველმა საზოგადოებამ თავისი პროტესტი ამჯერად დიმიტრი ყიფიანის სტავროპოლიდან ტფილისში გადმოსვენებითა და ეროვნული მოღვაწის მთაწმინდის პანთეონში დაკრძალვით გამოხატა.

ქართველი რაინდი გენერალი კონსტანტინე აფხაზი

გამოჩენილი ქართველი საზოგადო მოღვაწე კონსტანტინე ნიკოლოზის ძე აფხაზი. (1867-1923 წწ.) დაიბადა 1867 წლის 25 სექტემბერს. თავად ნიკოლოზ შერმაზანის ძე აფხაზისა და ნინო გრიგოლის ასულ ჭავჭავაძის ოჯახში. იგი მშობლების მესამე შვილი იყო. ახალშობილის დედა კი ილია ჭავჭავაძის უფროსი და გახლდათ.

აფხაზთა გვარის შესახებ ისტორიკოსი გელა (გიორგი) საითიძე წერს: „საქართველოს ისტორიაში ამ გვარის არაერთი წარმომადგენლის სახელი იხსენიება, მათ შორის, სამხედროთა, მრეწველობის, ხელოვნების, ლიტერატურის, საზოგადო მოღვაწისა და ა. შ. კახელ თავად-აზნაურთა სიაში მათ IX ადგილზე მოიხსენიებენ მაშინ, როცა ჭავჭავაძეთა გვარი IX ადგილზეა დაფიქსირებული.“ (იხ. გელა (გიორგი) საითიძე. ქართველები რუსეთის სახელმწიფო საბჭოში (1801-1917 წწ.) თბ., 2008, გვ. 60.)

კონსტანტინე აფხაზმა პირველდაწყებითი განათლება საკუთარ ოჯახში მიიღო, ხოლო 1886 წლის 1 სექტემბრიდან თბილისის კადეტთა კორპუსის იუნკერი გახდა. მისი დამთავრების შემდეგ კი პეტერბურგის კონსტანტინეს სახელობის უმაღლესი საარტილერიო სასწავლებელი დაამთავრა და რუსეთის ჯარის ოფიცრის ცხოვრება დაიწყო. კავკასიაში დაბრუნებული არტილერიის მთავარი სამმართველოს გრენადერთა ბრიგადაში მსახურობდა, თანამიმდევრულად ლეზულობს სამხედრო ნოდებებს, ამასთან, დიდი ავტორიტეტით სარგებლობს ოფიცერთა შორის. ამას ადასტურებს 1892-1913 წლებში მისი, როგორც პატიოსანი და სამართლიანი პიროვნების, სისტემატიურად არჩევა ოფიცერთა ღირსების სასამართლოს წევრად.

კონსტანტინე აფხაზი იყო თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა უკანასკნელი წინამძღოლი (მარშალი). ამ ინსტიტუტის არსებობის მანძილზე (1802 წლის მაისიდან) ეს პოსტი სულ 14 პიროვნებას ეკავა. კ. აფხაზი, როგორც ვთქვით, ბოლო მარშალი იყო. იგი დასახელებულ პოსტზე 1913 წლის 13 იანვარს, თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა საგანგებო კრებამ აირჩია, რომელშიც 300-მდე კაცი მონაწილეობდა.

ახალგაზრდა კაცისათვის ამ თანამდებობის დაკავება თავისი წოდების ადამიანთა მხრიდან დიდ ნდობასა და აღიარებას ნიშნავდა. ამას ყველა ერთხმად აღიარებდა. თუმცა, რა თქმა უნდა, იყვნენ ისეთებიც, ვინც დაიბოლმნენ მისი წარმატების გამო. მაგალითად გაზეთი „იმერეთი“ 1913 წლის 25 იანვარს №20 წერდა: „თ-დი კ. აფხაზი, დისწულია ჩვენის დიდებულის ილიასი და ესეც კმარა ერთთავად, რომ მას საკმაო სიმპატია მოეპოვოს საზოგადოების თვალში“-ო.“

კონსტანტინე აფხაზს პირადი წვლილი მიუძღვის ისეთი ეროვნული მნიშვნელობის საკითხების გადაწყვეტის საქმეში, როგორებიც გახლდათ: კახეთის რკინიგზის მშენებლობის დასრულება, აჭარელთათვის „ლალატის“ ბრალდების მოხსნა იგი მხარში ედგა ქართული უნივერსიტეტის დაარსებაში ივანე ჯავახიშვილს იყო აკაკი წერეთლის დამკრძალავი კომისიის თავკაცი, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენაში აქტიურად მონაწილეობდა, მას ეკუთვნის საქართველოს პირველი ეროვნული ყრილობის მოწვევის ინიციატივა, ქართველ თავადაზნაურობის ბანკის მიერ დაგროვებული მილიონობით ლირებულიების ქონების გადარჩენა, საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტის შემუშავების თანაავტორობა, საქართველოს პირველ პარლამენტში აქტიური მონაწილეობა, ბოლშევიკური რუსეთისაგან საქართველოს ანექსიის შემდეგ სამშობლოში დარჩენა და ეროვნულ-გამანთავისუფლებელი მოძრაობის სათავეში ჩადგომა და ბოლოს, მონამებრივი აღსასრული სისხლიანი ბოლშევიკური რეჟიმის მიერ გამოტანილი განაჩენის საფუძველზე.

გარდა თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურობის მარშლობისა კონსტანტინე აფხაზი იყო: რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს წევრი. 1916 წლის ოქტომბრიდან-1917 წლის მარტამდე. რუსეთის ამ უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს არსებობის ისტორიაში (1801-1917 წწ.) მისი წევრი იყო სულ რვა ქართველი. კ. აფხაზი გახლდათ ის მოღვაწე, რომელიც მათგან ბოლო აღმოჩნდა.

მოკლედ შევჩერდებით სახელმწიფო საბჭოში კ. აფხაზის არჩევისა და მოღვაწეობის ზოგიერთ მომენტზე.

გაზეთი „სახალხო ფურცელი“ წერდა: „გაიმართა ტფილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა კრება თ-დი კ. ნ. აფხაზის თავმჯდომარეობით. კრებას უნდა აერჩია ორი ამომრჩევი სახელმწიფო საბჭოს წევრთა არჩევნებში მონაწილეობის მისაღე-

ბად. მთელი დღე კანდიდატების დასახელებას და სჯა-ბაასს მო-
უნდა. არჩევნები მომავალი კვირისათვის გადაიდო." (იხ. გაზ.
„სახალხო ფურცელი" 1916, 4 ოქტომბერი №687.)

გაზეთი „სახალხო ფურცელი" იუწყებოდა: „გამართულ
თავადაზნაურთა საგანგებო კრებას ამრჩევთა კანდიდატებად
საგუბერნიო მარშალი თ-დი კ. ნ. აფხაზი, ტფილისის მაზრის
თავადაზნაურთა წინამძღოლი თ-დი დ. ე. ჩოლოყაშვილი, თ-დი
მ. ვ. მაჩაბელი და თ-დი ზ. დ. ავალიშვილი დაუსახელებია. უკა-
ნასკნელის კანდიდატურა მოუხსნიათ, რადგან მისი თანხმობა
არ ჰქონიათ. არჩევნებში მონაწილეობაზე უარი განუცხადებია
აგრეთვე თ-დ მ. ვ. მაჩაბელსაც. დარჩენილი ორი კანდიდატუ-
რიდან კრებას ერთხმად, ფარული კენჭისყრის გარეშე, თ-დი კ.
ნ. აფხაზი აურჩევია, ხოლო თ-დ დ. ე. ჩოლოყაშვილს კენჭის-
ყრის შედეგად 31 თეთრი და 14 შავი კენჭი მიუღია." (იხ. გაზ.
„სახალხო ფურცელი" 1916, 17 ოქტომბერი, №693.)

რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს წევრად კონსტანტინე აფ-
ხაზის არჩევას იუწყებოდა გაზეთი „საქართველო" იგი წერდა:
„1916 წლის 25 ოქტომბერს იმპერიის დედაქალაქში სახელმწი-
ფო საბჭოს წევრთა ამომრჩევლების ყრილობა გაიმართა. არჩევ-
ნებში 77 კაცი მონაწილეობდა: თ-დი კ. ნ. აფხაზის სახელმწიფო
საბჭოს წევრად არჩევისათვის ხმა მიუცია 47 კაცს—27-ის წინა-
აღმდეგ, ხოლო 5-ს თავი შეუკავებია." (იხ. გაზ. „საქართველო"
1916, 1 ნოემბერი №243.)

ამასთან დაკავშირებით, ქართველთა შორის წერა-კით-
ხვის გამავრცელებელი საზოგადოების თავმჯდომარის, გენე-
რალ გ. ყაზბეგის სახელზე გამოგზავნილი ტელეგრამით თავა-
დები—დ. ნიჟარაძე, დ. ჩოლოყაშვილი და ო. დადეშქელიანი იტყ-
ობინებოდნენ ამ ტელეგრამის ტექსტი გამოქვეყნდა გაზეთ
„სახალხო ფურცელში" 1916 წლის 29 ოქტომბერს №709 მასში
ვკითხულობთ: „თავადაზნაურთა კრების მთელმა პროგრესულმა
წინილმა, რომელშიც სახელმწიფო სათათბიროს თავმჯდომარეც
ერია, საბჭოს წევრთა პირველ კანდიდატად დაასახელა და აირ-
ჩია თფილისის გუბერნიის მარშალი, თ-დი კ. აფხაზი, თუმცაღა
თავისუფალი ადგილი მხოლოდ სამი იყო. ამ არჩევას ამომრჩევე-
ლების მთელი კრება დიდის ტაშით შეხვდა. დარწმუნებით ვაც-
ხადებთ, რომ როცა კრებამ კიდევ ერთი ადგილი დაგვითმო, სა-
ხეში მიიღო ამიერ-კავკასიის გუბერნიების და ოლქების საჭირო-

ება და ინტერესებიც, რომელთაც თავისი წარმომადგენელი ჯერ არ ჰყავდათ საბჭოში."

ერთ-ერთი პირველი ნაბიჯი რომელიც სახელმწიფო საბჭოს წევრად არჩეულ კ. აფხაზს გადაუდგამს თავის თანამემამულეებთან ერთად, მიტროპოლიტ პიტირიმთან მის სასახლეში მისვლა ყოფილა. ეს რუსი სასულიერო მოღვაწე, ცნობილი ქართველთმოყვარე რუსის, ნიკოლოზ დურნოვოს მონაფედ ითვლებოდა და საქართველოს ეგზარხოსად არცთუ დიდი ხნით ყოფნისას, ქართველთა სამწყსოს დიდი პატივისცემა დაიმსახურა. (განსხვავებით ეგზარქოს პავლე ლებედევისაგან. ლ. ი.) ბუნებრივია, მას ახლო ურთიერთობა აკავშირებდა თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურობის მარშალ თ-დ კ. აფხაზთანაც. ამის ნათელ მაგალითად გამოდგება მათი ერთად ჩასვლა აჭარაში, რომლის მკვიდრთ იმ ხანებში „მოღალატეების" იარლიყი მიაკერეს და განუკითხავად ერეკებოდნენ ციმბირსა და იმპერიის სხვა ციხე-კატორღებში. ამ ორი პიროვნების მიერ უმაღლეს დონეზე სათანადო ცნობების მიწოდებამ რამდენადმე განაპირობა გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვის მეფისნაცვლის სავარძლისათვის ჩამოცილება და დიდი მთავრის ნიკ. ნიკოლოზის ძე რომანოვის ამ თანამდებობაზე დანიშვნა. მეორე, მიტროპოლიტმა პიტირიმმა გამორჩეული პატივი მიაგო დიდი აკაკის ხსოვნას, რომლის ცხედრის საჩხერიდან თბილისში ჩამოსვენებისა და მთანმინდაზე ილიას გვერდით დაკრძალვის ინიციატივა თ-დ კ. აფხაზისგან მოდიოდა. მაღალმა სასულიერო პირმა განსვენებულ მგოსანს პანაშვიდი ქართულ ენაზე გადაუხადა და მშვენიერი სიტყვაც უთხრა, რომელშიც გულწრფელი სინანული გამოთქვა დიდი ქართველი მამულიშვილის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით, რაც კიდევ უფრო შთამბეჭდავი გახდა ქართველ პოეტთან პირადი შეხვედრებისა და საუბრების გახსენება და ა. შ. მალე მიტროპოლიტი პიტირიმი ივერიის ეკლესიის სამწყსოს ჩამოაშორეს და პეტერბურგში გადაიყვანეს. (რუსეთის იმპერიის ხელისუფლება, არავის პატიობდა ქართველებისადმი სიყვარულისა და პატივისცემის გამომჟღავნებას. ლ. ი.) სწორედ იქ, პეტერბურგში მოუნახულებიათ იგი კ. აფხაზსა და ქართული საზოგადოების სხვა წარმომადგენლებს.

„31 ოქტომბერს (იგულისხმება 1916 წლის-ლ. ი.) პეტროგრადში მიტროპოლიტ პიტირიმს თავის სასახლეში ქარ-

თველთა წარმომადგენლებმა კვერთხი მიართვეს, როგორც ნიშანი ქართველი სამწყსოს პატივისცემისა მისდამი.

დაესწრნენ: სახელმწიფო საბჭოს წევრი ტფილისის გუბერნ. თავად-აზნაურთა წინამძღოლი თ-დი კ. ნ. აფხაზი, ტფილისის გუბერნ. თავადაზნაურთა წინამძღოლი თ-დი დ. ე. ჩოლოყაშვილი, გენერალი თ-დი ნაკაშიძე, თ-დი ორბელიანი, თ-დი დადეშქელიანი, თ-დი რატიშვილი, თ-დი ერისთავი, თ-დი ავალიშვილი, თ-დი ქობულაშვილი, ა. ბ. ქორქია, ნ.პ. იოსელიანი, აკ. კ. ხოშტარია და პ. ნ. ჩიქოვანი. დაესწრო სინოდის ობერ-პროკურორის ამხანაგი თ-დი ნ. დ. ჯგეახოვი.

თ-მა აფხაზმა მიტროპოლიტს შემდეგი სიტყვით მიმართა: „ჩვენ, მადლიერნი შვილნი საქართველოსი, უმორჩილესად გთხოვთ, მიიღოთ ივერიის ეკლესიის ძეთა სადა და უბრალო საჩუქარი ნიშნად თქვენის სახელოვანის სამსახურისა ჩვენს შორის.“

მიტროპოლიტმა პიტირიმმა უპასუხა შემდეგი: „ღმერთმან უწყის, რამდენი რამ გამოვიარე ამ უკანასკნელ წელს. შემიძლია ვთქვა, რომ ამ დროს მანუგეშებდა და ხვედრს მიმსუბუქებდა ივერიის ეკლესიის მოგონებანი. საუკუნეთა განმავლობაში საქართველო ვერ ჰპოულობს თავის სურვილთა განხორციელებას, მაგრამ ერთგული რჩება რუსეთისა და ახლაც თავის საუკეთესო შვილთა სიცოცხლეს მსხვერპლად სწირავს. ქართველთ ხასიათის ერთგვარი თავისებურება აქეთ-ნალევლში გაერთიანება სიხარულისა და იმედი უკეთეს მომავლისა. მე ბედნიერი ვიქნები თუ ოდესმე გავიგონებ, რომ ბედნიერია საქართველო და ბედნიერნი არიან ძენი ივერიის ეკლესიისაო. ჩემი მუდმივი მისწრაფება არის-ხელი შევეწყო ივერიის ეკლესიის კეთილდღეობას, მაგრამ ბევრი რამ ხშირად ჩვენზე არ არის დამოკიდებული. მაგრამ იმედი გვქონდეს უკეთეს მომავლისა და მხნეობას ნუ დავკარგავთ. ვინ უწყის, როგორია განგება უფლისა? იქნებ მეც ის მიწერია, რომ ძვლები ჩემნი ჩაყვარო ჩემთვის ძვირფას საქართველოში, ღვთისმშობლის წილხდომილ ქვეყანაში.“ (იხ. გაზ. „სახალხო ფურცელი“ 1916, 9 ნოემბერი, №718.)

სამშობლოში დაბრუნებული კ. აფხაზი აქტიურად ებმება საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში. და სწორ სამომავლო აქცენტებს აკეთებს. იგი მონაწილეობს დიდი პოლონელი მწერლისა და მოღვაწის ჰენრიკ სენკევიჩის ხსოვნისადმი მიძღვნილ ღონისძიებაში.

1916 წლის 16 ნოემბერს ქართული პრესა იუნყებოდა, რომ წმ. პეტრე-პავლეს ტაძარში გადახდილი იქნებოდა სამგლოვიარო წირვა გამოჩენილი პოლონელი მწერლისა და მოლვანის პენრიკ სენკევიჩის სულის მოსახსენიებლად, რასაც საზოგადოება „პოლონელთა სახლი“ აწყობდა, წმ. პეტრე-პავლეს კათოლიკური ეკლესიის სამძმოსთან ერთად. (იხ. გაზ. „სახალხო ფურცელი“ 1916, 16 ნოემბერი, №224,)

გაზეთი „სახალხო ფურცელი“ 1916 წლის №225 და №227 17 და 19 ნოემბერს წერდა: „კათოლიკეთა წ. მ. პეტრე-პავლეს ეკლესიაში დიდძალი ხალხის თანდასწრებით გადახდილ იქმნა სამგლოვიარო წირვა სახელოვანი მწერლის პენრიკ სენკევიჩის სულის მოსახსენიებლად. სააპოსტოლოს უფროსმა ეპისკოპოსმა ბარონმა როპპმა შესაფერი სიტყვა წარმოსთქვა პოლონურსა და ფრანგულს ენებზე. წირვას დაესწრნენ: თფილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა წინამძღოლი, სახელმწიფო საბჭოს წევრი თ-დი კ. ნ. აფხაზი, თფილისის მაზრის თავადაზნაურთა წინამძღოლი თ-დი დ. ე. ჩოლოყაშვილი, ქართული, სომხური და რუსული საზოგადოებრივი დაწესებულებების წარმომადგენლები, მწერლები, მოლვანნი და სხვანი... ქ. თფილისის გამგეობას ქალაქის საბჭოს მორიგ სხდომაზე ფეხზე ადგომით პატივი მიუგიათ ჰ. სენკევიჩის ხსოვნისათვის, სამძიმარი გამოუცხადებია თბილისის პოლონელთა კოლოსათვის. ქალაქის საბჭოს ხმოსნის პართენ გოთუას წინადადებით დაუდგენიათ, რომ განსვენებული პოლონელი მოლვანის სახელი დარქმეოდა ქალაქის ერთ-ერთ სკოლას და ქუჩას და სხვ.“

კ. აფხაზის მოლვანეობა რუსეთის სახელმწიფო საბჭოში საბოლოოდ, იმით დამთავრდა, რომ ცარიზმის დამხობამ, რომელიც 1917 წლის 28 თებერვალს სახელმწიფო სათათბიროს მოთხოვნით და სახელმწიფო საბჭოს დასტურით მოხდა, უფუნქციოდ დატოვა სახელმწიფო საბჭოც... უმეფოდ დარჩენილ ქვეყანაში სახელმწიფოს მართვა-გამგეობა IV სახელმწიფო სათათბიროს დროებითი კომიტეტის ხელში გადავიდა. კ. აფხაზი 1917 წლის 15 მარტს სამშობლოში დაბრუნდა და მას აღარც განშორებია.

ბოლშევიკური რუსეთის მიერ დამოუკიდებელი საქართველოს ხელახალი სისხლიანი დაპყრობის შემდეგ კ. აფხაზსაც შეეძლო საზღვარგარეთ გახიზვნა ნოე ჟორდანიასა და მისი მთავრობის წევრთა მსგავსად, მაგრამ მან ეს, როგორც ღირსე-

ულმა მამულიშვილმა არ იკადრა. როცა კ. აფხაზისათვის უთქვამთ, „ჩეკა“ დაგეძებთ დასაჭერად და კომიტეტმა გადაწყვიტა თქვენი საზღვარგარეთ გამგზავრებაო, მას მოუსმენია ეს შეთავაზება და დინჯად უპასუხია: „დიდად მადლობელი ვარ კომიტეტის მზრუნველობისათვის, მაგრამ ჩვენს ქვეყანას და ხალხს ვერ მივატოვებ მისთვის გაჭირვების ხანაში. გარდა ძველი ქართული ისტორიული ტრადიციისა, რომელიც ასეთ დროს იშვიათად ატოვებინებდა ქართველ კაცს თავის სამშობლოს, სად გაგონილა, რომ ლენერლები ჯარს ბრძოლის ველზე სტოვებდნენ და გარბოდნენ... მე ვრჩები და დავრჩები ბოლომდე, რათა დავეხმარო საქართველოს მებრძოლ ბანაკს მის განთავისუფლებისათვის ბრძოლაში.“ (იხ. გაზ. „სამშობლოს განთავისუფლებისათვის“ №8, მიუნხენი, 1958 წლის აგვისტო.)

თამამად შეგვიძლია ამ სიტყვების მთქმელი პიროვნება ჩავთვალოთ ქართველ რაინდ გენერლად და XX საუკუნის საქართველოს ცოტნე დადიანად.

1923 წლის მაისში კ. აფხაზი საბჭოთა საწინააღმდეგო შეიარაღებული აჯანყების ბრალდებით სიკვდილით დასაჯა სისხლიანმა ბოლშევიკურმა რეჟიმმა. მკითხველს ვთხოვთ, რომ ყურადღება გაამახვილოს იმაზე, რომ კ. აფხაზი იყო ერთ-ერთი პირველი წარმომადგენელი ქართული ინტელიგენციის იმ ნაწილისა, რომელიც ბოლშევიკურმა ხელისუფლებამ ისე გაანადგურა, რომ ადამიანური საფლავიც კი არ აღირსა. სხვა უსაფლავო ქართული ინტელიგენციის წარმომადგენლებზე საუბარი მოგვიანებით გვექნება.

საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი ამბროსი ხელაია ტირანიის სამსჯავროზე

1921 წლის თებერვალში საბჭოთა ბოლშევიკურმა რუსეთმა საქართველოს ოკუპაცია მოახდინა. საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი ამბროსი ხელაია, ვერ ეგუებოდა დაპყრობილ-გაუბედურებული სამშობლოს ცქერას. სწორედ ამიტომ მან 1922 წელს გენუის სამშვიდობო კონფერენციას მიმართვა გაუგზავნა, სადაც მათ საქართველოს შველას სთხოვდა. სიტუაციაში უკეთ გასარკვევად მოვიყვანთ აღნიშნული მიმართვის სრულ ტექსტს ტექსტი მოგვყავს შემდეგი ლიტერატურიდან: („ქართული დიპლომატიის ისტორია“. თბ., 2004, გვ. 547-550.)

საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის ამბროსის მიმართვა გენუის კონფერენციას

ცივილიზებულ კაცობრიობას, რომელიც გენუის კონფერენციაზეა წარმოდგენილი, ღვთის სახელით თავის მისალმებას უგზავნის მონა ღვთისა ამბროსი, სრულიად საქართველოს სულიერი მოძღვარი და პატრიარქი.

ჯერ კიდევ წინაისტორიული დროიდან კავკასიაში, შავ და კასპიის ზღვებს შორის ქართველური წარმოშობის ზოგიერთმა ტომებმა შექმნეს სახელმწიფო, მოცულობით მცირე, მაგრამ მტკიცე ნებითა და შემოქმედებითი მონაცემებით ძლიერი, რომელიც ისტორიაში ცნობილია საქართველოს სახელით და რომელიც საუკუნეების განმავლობაში წინა აზიაში ქრისტიანული ცივილიზაციისა და ჰუმანური ევროპული პრინციპების ერთადერთ პიონერს წარმოადგენდა. XVIII საუკუნის დასასრულს გარეშე მტრებთან ბრძოლაში დასუსტებული ქართველი ერი ნებაყოფლობით შევიდა ერთმორწმუნე რუსეთის მფარველობაში იმედით, რომ ეს მფარველობა მას ეროვნული და პოლიტიკური არსებობის შენარჩუნებაში დაეხმარებოდა. ეს მოტივები აშკარად ჩანს ხელშეკრულებაში, რომელიც 1783 წელს დაიდო ქართველთა მეფე ერეკლესა და რუსეთის იმპერატორიца ეკატერინეს შორის.

მაგრამ სამწუხაროდ ჩვენ იმედები გაგვიცრუვდა და 117 წლის განმავლობაში რუსული ბიუროკრატიის მხრიდან მძვინვარე დესპოტიზმისა და აუტანელი ჩაგვრის მსხვერპლი გავხდით.

სწორედ ამიტომ, 1917 წელს, რუსული იმპერიის ხელოვნური ერთიანობის დაშლის შემდეგ ქართველმა ხალხმა თავისი დამოუკიდებლობა გამოაცხადა და დაუყოვნებლივ დაიწყო პოლიტიკური, ეროვნული და სულიერი არსებობის აღდგენა.

მიუხედავად იმისა, რომ ამ სამუშაოს დიდი სიძნელეები ახლდა გარეშე და შინაური მტრების მხრიდან, ქართველმა ერმა დაამტკიცა თავისი შემოქმედებითი მონაცემები, რაც იმაში გამოიხატა, რომ სამი წლის შემდეგ ცივილიზებულმა ევროპამ აღიარა ის და თავისუფალი და სუვერენული სახელმწიფოების შემადგენლობაში შეიყვანა.

ცხადია, ამას არ მოითმენდა რუსეთი, საქართველოს ყოფილი მბრძანებელი და მცირე ხალხების მჩაგვრელი.

მან საქართველოს საზღვრებისაკენ ჯარები გამოგზავნა, რომლებიც შემოიჭრნენ ოკუპაციის მიზნით. 1921 წლის 25 თებერვლისთვის სისხლისგან დაცლილ, პატარა საქართველოს კვლავ მონობის დამამცირებელი უღელი დაადგა, რომლის მსგავსი მას თავისი მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე არ გადაუტანია.

ფაქტია, რომ მოძალადეები ცდილობენ, დაუმტკიცონ ყველას, როგორც შინ, ისე უცხოეთში, რომ მათ გაათავისუფლეს ქართველი ერი და კეთილი საქმე გაუკეთეს მას. მაგრამ ჩვენ, მისი სულიერი მამა და ერთადერთი მისი ჭეშმარიტი მოძღვარი, რომლის ხელში თავმოყრილია, მისი ეროვნული მისწრაფებების ყველაზე წმინდა ძაფები და ვისთანაც უშუალოდ მიდის ყველა მისი ცრემლი და საჩივარი, ჩვენ ვიცით, როგორი ბედნიერიც არის ის.

ჩვენ შეგვიძლია ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე ვამტკიცოთ, რომ ექსპერიმენტები, რომელიც უკანასკნელი წლის განმავლობაში ქართველ ერს ჩაუტარეს, მას ფიზიკურ და მორალურ გადაშენებამდე მიიყვანს.

ხალხს ართმევენ მათი წინაპრების სისხლით მორწყულ და ძვლებით ნაკურთხ ქონებას: იგივე მოძალადეები ხალხს სისხლითა და ოფლით მოპოვებულ არსებობის საშუალებებს ართმევენ და საზღვარგარეთ გზავნიან. ხდება ხალხის მშობლიური ენის პროფანაცია, მახინჯდება წინაპართა მიერ შექმნილი

ეროვნული კულტურა, შეურაცხოვენ იმასაც კი, რაც ხალხი-სათვის ყველაზე ძვირფასია-მის რწმენას და სინდისის თავი-სუფლების თავისუფლად ცრუ ნილბით უკრძალავენ თავისი რე-ლიგიური მოთხოვნილებების თავისუფლად დაკმაყოფილებას.

სამღვდელოებას უმოწყალოდ სდევნიან. ეკლესია, რომე-ლიც ამდენი საუკუნის მანძილზე კვლავაც ქართული სახელმწი-ფოს დიდებისა ძლიერების მთავარ ფაქტორს წარმოადგენს, წართმეული აქვს, ყველა უფლება, იმდენად, რომ მიუხედავად მისი შრომისა, მოკლებულია საარსებო საშუალებების მოპოვე-ბის შესაძლებლობას.

ერთი სიტყვით, ერი გმინავს, ერი ჩივის. მას ხმის ამო-ლებაც არ შეუძლია ისე, როგორც საჭიროა.

ასეთ ვითარებაში ჩვენ თავს მოვალედ ვთვლით, მთელი ცივილიზებული კაცობრიობის წინაშე განვაცხადოთ შემდეგი:

ჩვენ, ღვთის ეკლესიის წარმომადგენლის სახით, არ ვე-რევით პოლიტიკური ცხოვრების სხვადასხვა ფორმის განხილვი-სა და შედარებით შეფასებაში, მაგრამ ჩვენ არ შეგვიძლია, არ მივისწრაფოდეთ ჩვენი ერისათვის ისეთი პირობების შექმნისა-კენ, რომელიც ხელს შეუწყობს მის მატერიალურ აღორძინებას და სულიერ განვითარებას. ამიტომ ჩვენ მოვითხოვთ:

1. დაუყოვნებლივ იქნას გაყვანილი საქართველოს ტერი-ტორიიდან რუსული საოკუპაციო ჯარები და საქართველოს სა-კუთრება დაცული იყოს ყოველგვარი ძალადობის, იძულებითი შეფასების და უცხოთა მიერ დატაცებისაგა.

2. ქართველ ხალხს მიეცეს უფლება, თავისუფლად მოან-ყოს თავისი ცხოვრება ისე, როგორც საჭიროდ ჩათვლის. განამ-ტკიცოს თავისი პოლიტიკური და სოციალური არსებობის ის ფორმები, რომლებიც უკეთესად მიესადაგება მის სულს, მის-წრაფებებს, ჩვეულებებს და მის ეროვნულ კულტურას.

ჩვენ მტკიცედ გვნამს, რომ მაღალპატივცემული კონფე-რენცია, რომელმაც ამოცანად დაისახა კაცობრიობის უმნიშვნე-ლოვანესი პრობლემების მოგვარება და ამ სამყაროში სამარ-თლიანობისა და თავისუფლების აღდგენა, არ უგუჟებელყოფს საქართველოს არსებით მოთხოვნებს, რომლებიც ჩვენ აქ ჩამო-ვაყალიბეთ, და გაათავისუფლებს მას დამამცირებელი მონობისა და ძალადობისაგან, რომლის მსხვერპლსაც ის წარმოადგენს. ღმერთმა დაგლოცოთ თქვენ, თქვენი დიდსულოვანი მიზნები და შრომა.

მორჩილი ამბროსი,
სრულიად საქართველოს პატრიარქი.

კათალიკოს-პატრიარქი ამბროსი პოლიტიკაში ჩაურევლობის პოზიციაზე იდგა. იგი გვევლინებოდა თავისი სამწყსოს სულიერი ტკივილებისა და ტანჯვის დამცველად. ამ მიმართებით იგი ცდილობდა მიექცია ცივილიზებული სამყაროს ყურადღება გაპარტახებული საქართველოსაკენ. ეს იყო ქართველი ხალხის, მთელი საქართველოს შეგნებული ნაწილის ტკივილის გამოხატვის ცდა. აქედან გამომდინარე, გასაგები ხდება ის დიდი ნებისყოფა, გამბედაობა და სიმტკიცე, რომელიც გამოავლინა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წინამძღვარმა უდიდესი განსაცდელის ჟამს და ჭეშმარიტი მონამებრივი სიკვდილით აღესრულა.

ეს მიმართვა რა საკვირველია მხედველობიდან არ გამორჩენია საბჭოთა რუსეთის იმპერიის მთავრობას. ამბროსი ხელაიას დააბრალეს კონტრევოლუციაში მონაწილეობა და დააპატიმრეს, მისი ბედი გაიზიარა ეკლესიის ბევრმა მსახურმაც.

სასამართლოს სამსჯავროს სხდომას წინ წარუდგნენ კათალიკოს-პატრიარქი ამბროსი ხელაია, ქუთაისის მიტროპოლიტი ნაზარი (ანდრია ლეჟავა), არქიმანდრიტი ჯაფარიძე, ქაშუეთის ეკლესიის წინამძღვარი კალისტრატე ცინცაძე, (შემდგომში საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი). ქაშუეთის ეკლესიის დიაკვანი დიმიტრი ლაზარიშვილი, დიდუბის ეკლესიის წინამძღვარი იოსებ მირიანაშვილი, ვერის ეკლესიის წინამძღვარი ანტონ თოთიბაძე, მცხეთის საპატრიარქო ტაძრის არქიმანდრიტი პაველე ქავთარაძე, საკათალიკოსო საბჭოს წევრი იასონ კაპანაძე და მოქალაქენი ნიკოლოზ არჯევანიძე და ნიკოლოზ თავდგირიძე.

გაზეთი „კომუნისტი“ 1924 წლის 11 მარტს მოწინავე წერილში „უწმინდესი კონტრევოლუცია ბრალდებულის სკამზე“ წერდა: „საქართველოს უზენაეს სასამართლოში საქართველოს კათალიკოსის ამბროსის და მის ახლო თანამშრომელთა გასამართლება, რომელთაც ბრალი ედებათ საბჭოთა ხელისუფლების საწინააღმდეგო გამოსვლებში, როგორცაა, კათალიკოსის მიერ გენუის კონფერენციაზე გაგზავნილი მიმართვა, საეკლესიო განძეულობათა გადამალვა, ყოფილი სამხედრო სობორის

კომკავშირისათვის გადაცემაზე უარის თქმა... თავის ახლო თანამშრომლებთან ერთად შეითიხნა ცილისწამებითა და სიცრუით სავსე დოკუმენტი და ვითარცა „ერთად ერთმა ნამდვილმა მოძღვარმა“ სთხოვა გენუის კონფერენციის მონაწილე კაპიტალისტურ სახელმწიფოებს საქართველოს შინაურ საქმეებში ჩარევა, ნითელი არმიის საქართველოს საზღვრებიდან გაყვანა და „საქართველოს მინა-წყლის დაცვა უცხოელთა თარეშისაგან.“

სასამართლო ტარდებოდა თბილისში, ნაძალადევის თეატრში. იმდროინდელი პრესა წერდა: „დილიდანვე ნაძალადევის თეატრს მოაწყდა დიდძალი საზოგადოება, რომელიც დიდად იყო დაინტერესებული საქმის ვითარებით თეატრი გადაჭედლია ხალხით, რომელთა შორის ჭარბობს მუშური ელემენტი.“ ბრალმდებელნი იყვნენ ნ. ოკუჯავა და კ. მაჭავარიანი, საზოგადოებრივი ბრალმდებელი ე. ერქომაიშვილი. სასამართლოს თავმჯდომარეობდა გ. ჩხეიძე, წევრები: ვ. წიენიავაძე, გ. რთველაძე, მდივანი გრ. აბაკელია.

ყოველ სხდომას ფართოდ აშუქებდა გაზეთი „კომუნისტი“ აქვე დაიბეჭდა კარიკატურები, ლექსები ამბროსი ხელაიაზე და სხვა პატიმრებზე. ლექსების ავტორები იყვნენ მუშები შაქრო ნავთლულელი, გიგო ხეჩუაშვილი და სხვები ასე ახასიათებს ამბროსი ხელაიას შაქრო ნავთლულელი ლექსში „ეუძღვნი ნაძალადევს,“

„აქ ზის ავტორი მემორანდუმის,
გენუის კრების შემვედრებელი,
რომ „კრება“ ერთხმად დახმარებოდა
და „წამებისგან დაეხსნა ერი...“

„პოეტი“ თავის ვაი ლექსს ასეთი მონოდებით ამთავრებს:

„ესე არიან „სულის მამანი“
ბრალდებულების სკამზე მსხდომელნი,
მოღალატეთგან პასუხს მოითხოვს
დღეს ბრალმდებელი ხალხი მშობელი.“

(იხ. გაზ. „კომუნისტი“ 1924 წლის 12 მარტი.)

განსაკუთრებითი გამოხმაურება ჰპოვა 1924 წლის 16 მარტს სასამართლო პროცესზე კათალიკოს-პატრიარქის მიერ წარმოთქმულმა საბოლოო სიტყვის ბოლო ნაწილმა.

ისევე როგორც პატრიარქმა, დამნაშავედ თავი არც ერთმა ბრალდებულმა არ სცნო. მაგალითად შეკითხვაზე: „მთავრობამ რომ გამოსცეს ღვთის ნებისა და სინდისის საწინააღმდეგო კანონები, როგორც თქვენ ეს გესმით-შეასრულებთ თუ არა მას? დეკანოზმა კალისტრატე ცინცაძემ უპასუხა-მოკრძალებით და პატივისცემით მოვახსენებ მთავრობას, თუ რატომ ვერ /და არა „არ“/ ვასრულებ მათ მიერ გამოცემულ კანონს და ვთხოვ, გამათავისუფლოს ამ კანონის შესრულებისაგან. თუ მთავრობა შეინყნარებს ჩემს თხოვნას ხომ კარგი, თუ არადა მე განვემზადები ჯვარზე საცემელად.“ თავის საბოლოო სიტყვაში ქართველი ერის სულიერმა მამამ, კათალიკოს-პატრიარქმა ამბროსიმ აღნიშნა: „ჩემი სული ღმერთს ეკუთვნის, გული-საქართველოს, ხოლო ლეშ-რაც გსურთ ის უყავითო.“ „მნამს, სიმართლე გაიმარჯვებს“-ამბობდა კათალიკოსი სასამართლოს შემდეგ.“ (იხ. ნოდარ პაპუაშვილი. საქართველოს ეკლესია ორ მსოფლიო ომს შორის. თბ., 1966, გვ. 23.)

19 მარტს, საღამოს 8 საათზე 25 საათიანი თათბირის შემდეგ საქართველოს უზენაესმა სასამართლომ დაადგინა: მიესაჯოს სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქს ამბროსი ხელაიას თავისუფლების აღკვეთა 9 წლით, სასტიკი იზოლაციით და ქონების კონფისკაციით. დანარჩენებს კი 3-4 წლით პატიმრობა განუწესეს. მსჯავრდებულები მეტეხის ციხეში გადაიყვანეს. 1925 წლის 8 მარტს, საკავშირო მთავრობის დადგენილებით ისინი ვადაზე ადრე გაათავისუფლეს.

ციხიდან გამოსულმა კათალიკოს-პატრიარქმა პირდაპირ სიონის ტაძარს მიაშურა. უწმინდესს სკამი მიართვეს და დაუჩოქეს. „საქართველო ურყევი ლერწამია“, უბრძანებია სულიერ მამას და ლოცვა აღუვლენია.

კათალიკოს-პატრიარქი ამბროსი ხელაია 66 წლის ასაკში გარდაიცვალა, 1927 წლის 28 მარტს. გაზ. „კომუნისტში“ იყო დაბეჭდილი მწარე ფელეტონი, დანერილი უხამსი ენით, სათაურით „ორი მემორანდუმი.“ ფელეტონის ავტორი სილიბისტრო თოდრია დასცინოდა, როგორც ამბროსი ხელაიას, ასევე ვლასე მგელაძეს, ეგგენი გეგეჭკორს, ნოე ჟორდანიას და სხვებს, მათი ბრძოლისათვის საბჭოთა იმპერიისაგან საქართველოს გათავისუფლებისათვის. რუსეთის იმპერიამ კიდევ ერთი საუკეთესო ქართველის სიცოცხლე შეინირა ამბროსი ხელაიას სახით.

უსაფლავო ქართველი ინტელიგენცია

ქართველი ინტელიგენცია, განსაკუთრებით კი მისი ელიტარული ნაწილი, 1921 წლიდანვე ოპოზიციაში ჩაუდგა რუსეთის საოკუპაციო რეჟიმს-მოსკოვის სატელიტ საბჭოთა საქართველოს ხელისუფლებას. 1921 წლიდანვე დაიწყო ქართველი ინტელიგენციის რეპრესიები, რამაც ფართო ხასიათი მიიღო 1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ. 20-იანი წლების ბოლოდან, განსაკუთრებით კი 30-იანი წლების დამდეგიდან საბჭოთა პროპაგანდის მიერ ფართოდ რეკლამირებულ სოციალისტური საზოგადოების მშენებლობაში ქართველმა ინტელიგენციამ იმთავითვე ამიიცირო დიდი საშიშროება. ინტელიგენციამ ცხადად იგრძნო, რომ ძალას იკრებდა ძალმომრეობაზე დამყარებული სისტემა უამრავი მახინჯი გამოვლინებით, კვდებოდა საზოგადოებრივი აზრი, ყველაფერი ერთი მბრძანებლის ნებას ემორჩილებოდა. ქართველი ინტელიგენცია ამას ვერასგზით ვერ შეურიგდებოდა.

იოსებ სტალინი შესანიშნავად ხედავდა, რომ მისი პოლიტიკური კურსის ოპოზიცია, ერთი მხრივ, კომუნისტური პარტიის შიგნით, უმაღლეს საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებაში, არმიაში. და, მეორე მხრივ, ინტელიგენციაში ერთი და იმავე მიზნით არ ებრძოდა არსებულ პოლიტიკურ რეჟიმს. მიუხედავად ამისა, ორივე ოპოზიციური ძალა მიზნის სხვადასხვაობის მიუხედავად, მაინც დიდ საფრთხეს უქმნიდა სოციალისტური საზოგადოების სტალინური მოდელის რეალიზაციის საქმეს. ანუ უკეთ რომ ვთქვათ, ერთი ადამიანის ამ შემთხვევაში კი იოსებ სტალინის ერთპიროვნულ სახელმწიფოს მმართველად გადაქცევას. თუ 20-იანი წლების პირველ ნახევარში საბჭოთა ხელისუფლება ინტელიგენციის რეპრესირებას სოციალურ ძალათა დაბალანსების აუცილებლობიდან გამომდინარე ახდენდა, 30-იან წლებში ინტელიგენციის რეპრესირება პოლიტიკური რეპრესიების რანგში იქნა აღზევებული. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ ინტელიგენციას იმავე მასშტაბით და სისასტიკით უღებდნენ ბოლოს როგორც ოპოზიციას კომუნისტური (ბოლშევიკური) პარტიის შიგნით და ქვეყნის უმაღლეს პოლიტიკურ ხელმძღვანელობაში.

საქართველოსა და ამიერკავკასიის პოლიტიკური ხელ-
მძღვანელობის სათავეში ლავრენტი ბერიას მოსვლის შემდეგ
დაიწყო ინტელიგენციის შევიწროებისა და დევნის ახალი ეტაპი.
ამ შემთხვევაში უხეში ძალის დემონსტრირებას მეთოდურად
ცვლიდა ინტელიგენციისადმი დაყვავების, „ნარსული ცოდვების
მიტევების“ პოლიტიკა, რაც მიზნად ისახავდა ინტელიგენციის
საბჭოთა წყობილების მხარეზე გადმობირებას.

XX საუკუნის 30-იანი წლების პოლიტიკურ რეპრესიებს
შეეწირნენ: მიხეილ ჯავახიშვილი, ევგენი მიქელაძე, ალექსან-
დრე (სანდრო) ახმეტელი, ტიციან ტაბიძე, ვახტანგ კოტეტიშვი-
ლი, დიმიტრი შევარდნაძე, პეტრე ოცხელი. ყველა ზემოთ ჩა-
მოთვლილი ადამიანი ისე გაანადგურა საბჭოთა რუსეთის იმპერი-
ამ, რომ მათი საფლავიც კი არ დაუტოვეს შთამომავლობას. ცი-
ლისწამებას ველარ გაუძლო და თავი მოიკლა პაოლო იაშვილმა.
მრავალმა ქართველმა ინტელიგენტმა ციხეებსა და შორეულ გა-
დასახლებაში დალია სული. მართალია, ფიზიკურ განადგურებას
გადაურჩნენ, მაგრამ უმძიმეს მორალურ-ფსიქოლოგიურ ატმოს-
ფეროში აღმოჩნდნენ და მრავალი ტანჯვა-წამება გამოიარეს
ცნობილმა ქართველმა მეცნიერებმა და მწერლებმა: ივანე ჯავა-
ხიშვილმა, შალვა ნუცუბიძემ, ვუკოლ ბერიძემ, სიმონ ყაუხჩიშ-
ვილმა, ნიკო ლორთქიფანიძემ, კონსტანტინე გამსახურდიამ და
სხვებმა.

30-იანი წლების პოლიტიკურმა რეპრესიებმა, გარდა იმი-
სა, რომ უამრავი უდანაშაულო ადამიანის სიცოცხლე იმსხვერ-
პლა, უდიდესი მორალურ-ფსიქოლოგიური დარტყმა მიაყენა
ქართველ ერს. საზოგადოებაში დაამკვიდრა შიშისა და უნდობ-
ლობის ატმოსფერო. რეპრესირებული ადამიანების ოჯახის წევ-
რებმა, განსაკუთრებით ბავშვებმა, ნათესავებმა და მეგობრებმა
ისეთი ძლიერი ფსიქოლოგიური ტრავმა მიიღეს, რომ მისი შე-
დეგები დიდხანს ვერ დაძლიეს. კიდევ უფრო გაუჭირდათ სუ-
ლიერი ტრავმის შედეგების დაძლევა ციხეებიდან და გადასახ-
ლებიდან დაბრუნებულ უსამართლოდ მსჯავრდებულ ადამია-
ნებს.

30-იანი წლების რეპრესიებს შეეწირა მრავალი ცნობილი
მეცნიერი, მწერალი, ხელოვნების მოღვაწე, ასევე იმხანად ჯერ
კიდევ უცნობი, მაგრამ უდავოდ ნიჭიერი და იმედის მომცემი
ახალგაზრდობა.

ქართველთა დიდი სასაკლავო

მეორე მსოფლიო ომის მიმდინარეობის, დროს (1939-1945 წწ.) გერმანია 1941 წლის 22 ივნისს თავს დაესხა საბჭოთა კავშირს. ეს ომი საბჭოთა კავშირის პოლიტიკურმა ხელმძღვანელობამ სამამულო ომად გამოაცხადა. საბჭოთა (კომუნისტური) იდეოლოგია მიიჩნევდა, რომ ომი სამამულო იყო არა მარტო რუსი ერისათვის, არამედ რუსეთის მიერ დაპყრობილი და საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში ძალით გაერთიანებული ერებისთვისაც, მათ შორის ქართველებისთვისაც, საბჭოთა იდეოლოგიის განუყოფელი ბატონების პირობებში აღზრდილ დიდ ნაწილს, სამწუხაროდ, მართლაც სჯეროდა, რომ ომი სამამულო იყო. ამ ადამიანებმა განსაკუთრებული თავგანწირვით იბრძოლეს მთელი ომის მანძილზე, ბევრმა სიცოცხლეც კი შესწირა გერმანიაზე გამარჯვებას. მიუხედავად იმისა, ქართველი ერის ნაწილს კარგად ახსოვდა, რომ საქართველო დაპყრობილი იყო რუსეთის მიერ. სწორედ რუსეთმა მოუსპო დამოუკიდებლობა ქართველ ერს, (და არა მარტო დამოუკიდებლობა) რუსეთის წყალობით მოხდა საქართველო ახალი იმპერიის-საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში. ამჯერად კი საბჭოთა იმპერიის ინტერესებს უნდა შესწიროდა მრავალი ქართველის სიცოცხლე, ერის ინტელექტუალური და მატერიალური შესაძლებლობანი. ომი, ცხადია, არ შეიძლებოდა სამამულო ყოფილიყო, ქართველი ერის ამ ნაწილისთვის ისევე როგორც ქართული ემიგრაციისთვის, რომელიც ოცი წლის მანძილზე დაუცხრომლად იბრძოდა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის და არასდროს შერიგებია არც რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობას და არც საბჭოთა წყობილებას.

გერმანია-საბჭოთა კავშირის ომის პირველი დღეებიდანვე საქართველოში მოსკოვის დირექტივების თანახმად, დაიწყო სამხედრო-სამოხილზაციო ღონისძიებების გატარება. „ომის დანაშაულებიდან სულ რაღაც ერთი კვირის განმავლობაში ფრონტზე გაიგზავნა დაახლოებით 100 000 ადამიანი, მათ შორის რამდენიმე ათასი ქალი. 1942 წლის გაზაფხულისთვის კი საქართველოდან ფრონტზე გაიგზავნა 350 ათასზე მეტი ადამიანი. საქართველოდან ფრონტზე განწვევა არც ომის შემდგომ ეტაპებზე

შენწყვეტილა. ზემოთა აღნიშნულის გარდა, 1942 წლის ბოლომდე საქართველოდან დამატებით განწეულ იქნა კიდევ 160 ათასზე მეტი ადამიანი. ეს იყო ნამდვილი ტოტალური მობილიზაცია, რომელიც დიდ საფრთხეს უქმნიდა ერის გენოფონდს." (იხ. საქართველოს ისტორია XX საუკუნე. თბ., 2003, გვ. 151.) აღნიშნული მოვლენა განპირობებული არ იყო მხოლოდ ომის მასშტაბებიდან გამომდინარე. აქ საქმე გვექონდა რუსეთის იმპერიის, ერთ უბოროტეს ჩანაფიქრთან კერძოდ კი: ომის პირველსავე თვეებში საქართველოში საბჭოთა კავშირის დასავლეთი რაიონებიდან, რომელთაც ოკუპაციის საფრთხე ემუქრებოდათ, საქართველოში გადმოიყვანეს ათასობით ლტოლვილი. ქართველთა ფრონტზე განწვევისა და განწყვეტის პარალელურად საქართველოში უცხო ეროვნების ხალხების ჩამოსახლებით რუსეთის იმპერია ცდილობდა განეხორციელებინა ის ოცნება, რომელიც მას საქართველოს დაპყრობის პირველივე დღიდან ჰქონდა. საქართველო ქართველების გარეშე.

ცალკე საკითხია ის საკითხი თუ რა ეკონომიკური ზარალი მიაყენა ამ ომმა საქართველოს მცირე ექსკურსს გავაკეთებთ ამ საკითხის გარშემო. უმძიმესი გამოდგა საქართველოსათვის ეკონომიკის სამხედრო ყაიდაზე გარდაქმნა. ომის დაწყების შემდეგ განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა ისეთი წიაღისეულის მოპოვებას, რომელიც აუცილებელი იყო სამხედრო ინდუსტრიისათვის. კერძოდ, გაიზარდა მანგანუმის, ქვანახშირის, ნავთობის, თეთრი დარიშხანისა და სხვ. რამაც ძალზე შეამცირა საქართველოს წიაღისეული სიმდიდრე. თბილისის ფაბრიკა-ქარხნებისა და სხვა საწარმოების უმრავლესობას დაევალა სამხედრო შეიარაღების წარმოება. გაძნელდა ჩამოსახლებული ლტოლვილების ბინით, სამუშაო ადგილითა და სურსათით უზრუნველყოფა. მძიმე ტვირთად დაანვა საქართველოს რამდენიმე ათეული სამხედრო ჰოსპიტლის მოვლა-პატრონობა, ასევე დაჭრილ სამხედრო მოსამსახურეთა გამაჯანსაღებელ სანატორიუმეფსა და დასასვენებელ სახლებში შენახვა.

მეტად მძიმე აღმოჩნდა საქართველოს მოსახლეობისათვის თავდაცვით ნაგებობებზე მუშაობა, რაც დიდი ხნის მანძილზე გრძელდებოდა. მძიმე და აუტანელი გახდა სოფლის მოსახლეობის ცხოვრება. კოლმეურნეობებს ძალზე გაუზარდეს ომის საჭიროებისათვის დასამზადებელი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის გეგმა. სოფლის მოსახლეობა, ფაქტობრივად, შიმში-

ლობდა. გერმანია-საბჭოთა კავშირის ომმა უკვე პირველი თვეებიდანვე ძალზე დაამძიმა ეკონომიკური და სოციალური ვითარება საქართველოში.

გერმანია-საბჭოთა კავშირის ომის (1941-1945 წწ.) შედეგები საქართველოსათვის ასეთი იყო: 1941 წლის ივნისიდან ფრონტზე გაიწვიეს 700 ათასი კაცი. ცხადია, მათ შორის შედარებით უმნიშვნელო რაოდენობით იყვნენ არაქართველებიც. ფრონტზე განვეულთა დაახლოებით ნახევარი დაიღუპა, ბევრიც მიღებული ჭრილობებისაგან სამუდამოდ დაინვალიდდა. ომის წლებსა და მომდევნო ხანებში საქართველოში დემოგრაფიული სიტუაცია ქართველთა საზიანოდ შეიცვალა. ომის დროს საქართველოს მოსახლეობის კლება, ცხადია ძირითადად ქართველების ხარჯზე მოხდა. ქართველთა საზიანოდ დემოგრაფიული სიტუაციის შეცვლა მარტო ამით არ ამოიწურებოდა. საქართველოში ქართველთა რაოდენობის შემცირების პარალელურად მატულობდა არაქართული მოსახლეობის რიცხვი. ზემოთ ჩვენ უკვე გვქონდა საუბარი იმაზე, რომ ომის წლებში საქართველოში საბჭოთა კავშირის დასავლეთი რაიონებიდან ჩამოასახლეს მოსახლეობა. მათი ნაწილი აქვე დარჩა მუდმივად საცხოვრებლად. ასევე მუდმივად საცხოვრებლად ჩამოვიდნენ სამხედრო სამსახურიდან დემობილიზებულიები (ძირითადად, რუსები და უკრაინელები). ამ პროცესებმა ძალზე დაამძიმა დემოგრაფიული სიტუაცია საქართველოში. გარდა ამისა, ომმა თავისთავად გაართულა დემოგრაფიული სიტუაცია. ომში დაღუპულთა აბსოლუტური უმრავლესობა 18-45 წლამდე ასაკის მამაკაცებზე მოდიოდა. მოსახლეობაში მამაკაცთა რაოდენობის შემცირებამ დაარღვია სქესთა ბუნებრივი ბალანსი, რამაც უარყოფითი გავლენა იქონია ქორწინებათა რაოდენობაზე და, აქედან გამომდინარე, შობადობაზეც. ეს, ცხადია საგრძნობი გახდა ომის დამთავრების შემდგომ ხანებში.

ომმა აუნაზღაურებელი ზიანი მიაყენა ადამიანების ფსიქიკას. განცდილი სულიერი ტრავმების შემდეგ ომის მონაწილენი დიდხანს ვერ დაუბრუნდნენ ნორმალურ ცხოვრებას.

მთლიანობაში ომი ძალზე ძვირად დაუჯდა ქართველ ერს. მის მავნე შედეგებს დიდხანს განიცდიდა საზოგადოება.

XX საუკუნის 40-იანი წლების დასასრულისა და 50-იანი წლების დამდეგის პოლიტიკური რეპრესიები

1. 40-იანი წლების პოლიტიკური რეპრესიები.

საქართველოში პოლიტიკური რეპრესიების თავისებურება ისაა, რომ იგი, უწინარეს ყოვლისა, ინტელიგენციის წინააღმდეგ იყო მიმართული. ეს შემთხვევითი არ ყოფილა. ქართველ ინტელიგენციას რუსეთის იმპერიები ჯერ მეფის რუსეთის იმპერია და შემდგომ საბჭოთა რუსეთის იმპერია. ყოველთვის ეჭვის თვალით უყურებდა. და მასთან ბრძოლის უკვე დიდი ისტორიული გამოცდილება გააჩნდა. საბჭოთა ხელისუფლება ქართველ ინტელიგენციას „მტრულ ძალად“ მიიჩნევდა და ბურჟუაზიული „ნაციონალიზმის“ ბუდედ თვლიდა, ამიტომაც მას სასტიკი რეპრესიებით უსწორდებოდა.

პოლიტიკური რეპრესიები ქართველ ინტელიგენციას არც 40-იანი წლების დამლევს ასცდა. საქმე ისაა, რომ ეროვნულ-პატრიოტული განწყობა ომის შემდეგაც განაგრძობდა არსებობას. განსაკუთრებულ როლს მის აღორძინებაში ქართული საზღვარგარეთული ემიგრაცია ასრულებდა. ემიგრანტებმა დაინყეს ზრუნვა ერთიანი პოლიტიკური ფრონტის შექმნისათვის. პარიზში დაარსდა „საქართველოს ეროვნული საბჭო.“ ემიგრანტული გამოცემები „საქართველოს დამოუკიდებლობა,“ „მებრძოლი საქართველო,“ „ერის დიდება,“ დამოუკიდებლობისათვის ემიგრაციის ბრძოლა დიდ ზეგავლენას ახდენდა ქართველ ინტელიგენციასა, და სტუდენტ ახალგაზრდობაზე.

ხელისუფლებას ის აშფოთებდა, რომ ეს მოძრაობა მიმართული იყო ტოტალიტარული რეჟიმის წინააღმდეგ. ინტელიგენცია აცნობიერებდა საბჭოთა ხელისუფლების უვარგისობასა და მისი დამხობის აუცილებლობას. ხელისუფლებას სწორედ ამ ტენდენციის ზრდის ეშინოდა. მით უმეტეს, რომ ომისშემდგომი საზოგადოებრივი ატმოსფერო ამისათვის ნოყიერ ნიადაგს ქმნიდა.

პოლიტიკური რეპრესიების ძლიერი ტალღა 50-იანი წლების დასაწყისში წამოვიდა, თუმცა საქართველოში იგი არც 40-იან წლებში იყო უცხო მოვლენა. ომის დამთავრების შემ-

დგომ იშვიათი იყო წლები, რომ არ დაეპატიმრებინათ ადამიანები „ნაციონალისტურ“ მოძრაობაში ბრალდებისათვის. სასამართლოები დახურულ კარს მიღმა იმართებოდა (ზოგჯერ საერთოდ არც იმართებოდა). ხელისუფლება კი მსჯავრდებულთა ვინაობას საგულდაგულოდ მალავდა.

1948 წლის ოქტომბერში დააპატიმრეს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის 11 სტუდენტი. გაასამართლეს 9 კაცი ყველას 25 წლის ვადით პატიმრობა მიუსაჯეს. მსჯავრდებულთა შორის იყვნენ: შოთა ჯიჯაძე, ალექო მელაძე, ჟორეს (გიორგი) ცინცაძე, იური მაჩაიძე, ბორის ხუხუა, კუკური ძიმისტარაშვილი, თენგიზ ზალდასტანიშვილი, ოტია პაჭკორია, გივი მალალურია. მათ ბრალი ტოტალიტარული რეჟიმის წინააღმდეგ ბრძოლაში ედებოდათ. ხელისუფლების მიზანი იყო რჩეულთა ჩამოშორება, ეროვნული მოძრაობის პოტენციის დაკნინება და ჩახშობა, ანტისაბჭოთა სულისკვეთების ჩაკვლა.

საბჭოთა კავშირის პოლიტიკურმა ხელმძღვანელობამ მიიღო ფარული გადაწყვეტილება, რომლის ძალითაც ყველა პირი, ვინც 20-იან წლებში გადასახლებული და დაპატიმრებული იყო, როგორც „ხალხის მტერი“ და რომლებსაც უკვე პატიმრობის ვადა სრულად ჰქონდათ მოხდილი ხელახლა უნდა გაესამართლებინათ და მუდმივ გადასახლებაში გაეგზავნათ. ეს გადაწყვეტილება ეხებოდა მათ უდანაშაულო შვილებსაც, რომლებიც მოცემული პერიოდისათვის სრულწლოვანი გახდნენ. ამ არაადამიანურ დადგენილებას მრავალი ქართველი შეენირა.

2. 50- იანი წლების პოლიტიკური რეპრესიები.

საბჭოთა ხელისუფლება „არასაბჭოური ატმოსფეროს“ შექმნაში განსაკუთრებით საშიშ ძალად მიიჩნევდა ყოფილ სამხედრო ტყვეებს, გერმანიის მიერ დროებით ოკუპირებულ საბჭოთა ტერიტორიაზე ნაცხოვრებთ, საზღვარგარეთიდან დაბრუნებულებს, ემიგრანტების ნათესავებს. ეს ადამიანები ხომ დიდი ხნით მოწყდნენ საბჭოთა სინამდვილეს და ფლობდნენ უზარმაზარ ინფორმაციას დასავლეთის ცხოვრებაზე. მათ შეეძლოთ ამის შესახებ მოეთხროთ თავიანთი თანამოქალაქეებითვის. 1951 წლის ბოლოსათვის ფარულად მომზადდა საქართველოდან ამ კატეგორიის ადამიანების ადამიანების გადასახლების მომზადებასა და განხორციელებაში განსაკუთრებით აქტიურობდა სა-

ქართველოს სახელმწიფო უშიშროების მინისტრი ნიკოლოზ რუხაძე. შეიქმნა წერილი საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის სახელზე საქართველოდან „მტრული ელემენტების“ გადასახლების აუცილებლობის შესახებ. „მტრულ ელემენტებში“ მოხვდნენ სრულიად უდანაშაულო ადამიანები, რადგან გადასახლებას დაექვემდებარნენ მათი ოჯახები. ამ აქციისათვის რუსეთიდან საგანგებოდ მოავლინეს შინაგან საქმეთა სამინისტროს სამხედრო ქვედანაყოფები. საქართველოს კპ(ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა შექმნა კომუნისტთა ჯგუფი, რომელსაც გადასახლების მეთვალყურეობა ევალებოდა. წინასწარი საიდუმლო მომზადების შემდეგ გადასახლების ოპერაცია ერთი ღამის განმავლობაში, 1951 წლის 25 დეკემბერს განხორციელდა თბილისში, ქუთაისში, სოხუმსა და ბათუმში საგანგებოდ ჩაყენებულ სარკინიგზო ეშელონებში შეამწყვდიეს 20 ათასამდე ადამიანი (მათ შორის ქალები, მოხუცები, ბავშვები) და შუა აზიაში გადასახლეს მათი ნაწილი ყაზახეთშიც იქნა გადასახლებული. გადასახლებულთა უდიდეს ნაწილს ინტელიგენცია და მათი ოჯახის წევრები შეადგენდნენ. ისინი გადასახლების ადგილებზე საბჭოთა მეურნეობებსა და კოლმეურნეობებში მუშებად აქციეს. ამ გადასახლებულთა ნაწილი გზაშივე დაიღუპა, ნაწილმა სიცოცხლე შუა აზიისა და ყაზახეთის ტრამალებში დაასრულა. გადარჩენილებს სამშობლოში დაბრუნების უფლება მხოლოდ 1954 წელს მისცეს, მას შემდეგ, რაც აღიარებულ იქნა, რომ ეს იყო გაუმართლებელი, დანაშაულებრივი აქცია.

1951 წლის ბოლოს დაიწყო ეგრეთწოდებული „მეგრელთა საქმეც“, რომლის საიდუმლოება დღესაც არ არის ბოლომდე გახსნილი. „მეგრელთა საქმე“ საიდუმლოდ მომზადდა კრემლის უმაღლეს ეშელონებში იოსებ სტალინის ინიციატივითა და უშუალო მონაწილეობით. სტალინი თავისი მმართველობის ბოლო წლებში ძალაუფლებისაკენ ლავრენტი ბერიას აშკარა მისწრაფებას მეტად ეჭვის თვალით უყურებდა და მისი ალაგმვა სურდა. სავარაუდოა, რომ „მეგრელთა საქმე“ სწორედ ბერიას წინააღმდეგ მომზადდა. (თქვენი მონა-მორჩილიც ამ საკითხთან დაკავშირებით ამ თვალსაზრისს იზიარებს. ლ. ი.) „მეგრელთა საქმის“ შეთხზვასა და ამ საქმის განხორციელებაში დიდი წვლილი მიუძღვოდა ნიკოლოზ რუხაძეს. თავი გამოიღეს კომუნისტმა ფუნქციონერებმაც, განსაკუთრებით აკაკი მგელაძემ, რომელიც

მაშინ საქართველოს კპ(ბ) აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის მდივანი იყო. ისინი უმაღლეს ხელისუფალთა გულის მოგებასა და პარტიულ ხელმძღვანელობაში დანიშნურებისათვის ქულების ჩანერას ცდილობდნენ. შეიქმნა არაერთი ყალბი ბრალდება მეგრული წარმოშობის პარტიული და საბჭოთა ხელმძღვანელების, განსაკუთრებით კი მიხეილ ბარამიას მიმართ, რომელიც მაშინ საქართველოს კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის მეორე მდივნად მუშაობდა. ისინი „მეგრულ ნაციონალიზმში“ დაადანაშაულეს. ყალბი დოკუმენტების საფუძველზე საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის სახელითა და იოსებ სტალინის ხელმოწერით შეიქმნა დადგენილება: „მექრთამეობისა და მ. ბარამიას ანტიპარტიული ჯგუფის შესახებ საქართველოში.“ დადგენილების ფანტაზია უფრო შორს მიდიოდა. „მეგრული ნაციონალიზმის“ გარდა, ამ ჯგუფს ბრალად ედებოდა საბჭოთა კავშირის შემადგენლობიდან საქართველოს გამოყოფისა და თურქეთთან შეერთების მისწრაფება, აგრეთვე, უცხოეთის დაზვერვასთან კავშირი. დააპატიმრეს მეგრული წარმოშობის პარტიული და საბჭოთა ხელმძღვანელები: მ. ბარამია, კ. ბეჭვია, ნ. ჟვანია, ა. მირცხულავა, მ. ზოდელავა და სხვა. ათეულობით მეგრული გარიცხეს პარტიის რიგებიდან.

საბოლოოდ „მეგრელთა საქმე“ ასე დასრულდა: 1953 წელს გარდაიცვალა იოსებ სტალინი. ამას კი მოჰყვა საქართველოს პარტიული ხელმძღვანელობის შეცვლა. აკაკი მგელაძე გაათავისუფლეს და საქართველოს პარტიულ ხელმძღვანელობას სათავეში ალიოშა მირცხულავა ჩაუყენეს. მასვე გადაეცა შესასრულებლად საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმის 1953 წლის აპრილის სპეციალური დადგენილება. ეს დადგენილება უსაფუძვლოდ და უსამართლოდ ცნობდა ე. წ. „მეგრელთა საქმეზე“ მიღებულ ადრინდელ დადგენილებას და მოითხოვდა რეპრესირებულთა გასამართლების გარეშე გათავისუფლებას და სრულ რეაბილიტაციას. რეაბილიტირებულებს პატიმრობაში ყოფნის დრო ეთვლებოდათ სამუშაო ადგილზე ყოფნად.

ქართველი ერის ცხოვრების კიდევ ერთი ტრაგიკული ფურცელი ისტორიის კუთვნილება გახდა.

1956 წლის 9 მარტის ეროვნული ტრაგედია

იოსებ სტალინის გარდაცვალების შემდგომ მისი პიროვნების კულტის კრიტიკამ ფართო ხასიათი მიიღო. რუსეთის პრესაში ეს კრიტიკა, ფაქტობრივად, ქართველი ერის ლანძღვასა და დამცირებაში გადაიზარდა. სტალინის კრიტიკის დროს ხაზი ესმებოდა მის ქართველობას. ანტიქართული პრესა მასალას ისე ანვდიდა ხალხს, რომ აშკარად თუ ფარულად ამკვიდრებდა რწმენას, თითქოს სტალინის მიერ განხორციელებულ რეპრესიებში მნიშვნელოვან როლს ქართული ფენომენი ასრულებდა. თუმცა სტალინის ქართველობას ამ შემთხვევაში არავითარი მნიშვნელობა არ ჰქონდა. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ 30-იანი და შემდგომი წლების რეპრესიების დროს საქართველო არც ერთ რესპუბლიკაზე ნაკლებად არ დაზარალებულა. ესეც, რომ არ ყოფილიყო, პიროვნების სისასტიკეში მისი ერის ფენომენის ძიება უაზრობა და უზნეობაა. მსგავსი „ლოგიკით“ მაგალითად; ნაპოლეონისა და ჰიტლერის სისასტიკესაც თუ მოვუძებნით ახსნას, მაშინ გამოდის, რომ ფრანგები და გერმანელები და ასევე ბევრი სხვა ერიც უნდა გაილანძლოს, რაც აზრად არავის მოსვლია.

ბუნებრივია, იოსებ სტალინის კულტი საქართველოში უფრო მტკიცედ იყო ფეხმოკიდებული. წლების მანძილზე სტალინისა და სამშობლოს სიყვარულს ერთნაირი ძალით უნერგავდნენ ახალგაზრდობას. სამწუხაროდ, ქართველ ახალგაზრდობაში სტალინისა და სამშობლოს სიყვარული ერთ დონეზე იდგა, (სტალინმა ცოცხალმაც და მკვდარმაც უამრავი ქართველის სიცოცხლე შეინირა, რაც არცერთ ქართველს საქართველოს ისტორიაში არ ჩაუდენია. ლ. ი.) ასეთი უეცარი და მკვეთრი შემობრუნება ახალგაზრდობისათვის გაუგებარი გახდა. სტალინის კრიტიკას ქართველი ახალგაზრდობა საკუთარი ეროვნული ღირსების შელახვად აღიქვამდა. ამას ემატებოდა ისიც, რომ დემოკრატიზაციის დაწყებულმა პროცესებმა ხელი შეუწყო საზოგადოების აქტიურობის ზრდას, ხალხმა საკუთარი ძალა ირწმუნა.

საქართველოში საპროტესტო მოძრაობა იოსებ სტალინის გარდაცვალების მესამე წლისთავზე დაიწყო. 1956 წლის 3 მარტიდან თბილისის უმაღლეს სასწავლებლებში იმართებოდა

ცალკეული მანიფესტაციები. მანიფესტაციები სწრაფად იღებდა საყოველთაო ხასიათს. 5 მარტს კი სტუდენტები ქუჩაში გამოვიდნენ. მათ დედაქალაქის მოსახლეობის დიდმა ნაწილმა თანადგომა გამოუცხადა. თბილისის ცენტრალური და მტკვრის სანაპირო ქუჩები დემონსტრანტებითა და მანიფესტანტებით დაიფარა. მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე, სადაც აღმართული იყო სტალინის ვეებერთელა მონუმენტი, დაიწყო მრავალსაათიანი მიტინგები 5-9 მარტს მიტინგებმა და დემონსტრაციებმა განუწყვეტელი ხასიათი მიიღო. საპროტესტო მოძრაობა მოედო მთელ საქართველოს. მრავალსაათიანი მიტინგები ტარდებოდა გორში, თელავში, ქუთაისში, ბათუმსა და თითქმის ყველა რაიონულ ცენტრში.

თბილისში გამართულ მრავალათასიან მიტინგებზე მოითხოვდნენ სტალინის კრიტიკისა და ქართველი ერის შეურაცყოფის შეწყვეტას. მომიტინგეები ასევე მოითხოვდნენ საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური ხელმძღვანელობის გადადგომას, კერძოდ, ნიკიტა ხრუშჩოვის გადაყენებასა და პოლიტიკური ხელმძღვანელობის სათავეში სტალინის ძველი თანამებრძოლის, ხრუშჩოვის მიერ განდევნილი ვიარჩესლავ მოლოტოვის დაყენებას.

მოსკოვს შეეძლო კონფლიქტის მშვიდობიანი მოგვარება. სამწუხაროდ ნიკიტა ხრუშჩოვმა ძალის გამოყენების გზა აირჩია. 1956 წლის 9 მარტს, ღამით, საბჭოთა არმიის ნაწილებმა ტანკების გამოყენებით იერიში მიიტანეს დემონსტრანტებზე. ეს იყო არაადამიანური სისასტიკითა და დაუნიღბლობით განხორციელებული ანგარიშსწორება. მოკლეს 150-ზე მეტი ადამიანი, ძირითადად ახალგაზრდები, მრავალი დაჭრეს და დაასახიჩრეს. დახოცილთა და დაჭრილთა რაოდენობას ხელიფუფლება მუდამ საიდუმლოდ ინახავდა. დახოცილთა მშობლებსა და ახლობლებს გარდაცვლილთა ჩვეულებრივი წესით დამარხვის უფლებაც კი არ მიცეს.

მიამიტობა იქნებოდა იმაზე ფიქრი, რომ სისხლიანი ანგარიშსწორების მიზანი საზოგადოებრივი წესრიგის აღდგენა იყო, როგორც ეს ოფიციალურ სამთავრობო დოკუმენტებშია მითითებული. ამის გაკეთება მთავრობას მშვიდობიანი გზით, ძალის გამოყენების გარეშეც შეეძლო. სისხლიანი ანგარიშსწორება მოსკოვს მხოლოდ იმიტომ სჭირდებოდა, რომ სტალინის კრიტიკით გამოწვეული საპროტესტო მოძრაობა მთელ საბჭოთა

კავშირში არ გავრცელებულიყო და ხელისუფლებისათვის საშიში ხასიათი არ მიეღო. საქართველოს მკაცრად დასჯა მაგალითი უნდა ყოფილიყო სხვა მოკავშირე რესპუბლიკებისათვის, სადაც სტალინს ასევე მრავალრიცხოვანი დამცველი ჰყავდა. სისხლიანი ანგარიშსწორება მოსკოვს იმისთვისაც სჭირდებოდა, რომ სტალინის დაცვის მიზნით დაწყებული მოძრაობა მომავალში ანტირუსულ, ეროვნულ მოძრაობად არ ქცეულიყო.

ამ რთულ ვითარებაში საქართველოს ხელისუფლება მხოლოდ მოსკოვის მითითებებით მოქმედებდა, უფრო ზუსტად, სრულ უმოქმედობას ამჟღავნებდა, ხელისუფლების შენარჩუნებაზე ფიქრობდა, რაც ქართველი ერის წინაშე დიდი დანაშაული იყო. სწორედ ხელისუფლების უსუსურობამ, მისმა უპრინციპობამ შეუწყო ხელი იმასაც, რომ თბილისის ტრაგედიის მომწყობთაგან არავინ დასჯილა. მეტიც, მოსკოვის ცინიზმი იქამდეც კი მივიდა, რომ 9 მარტის ტრაგედიაში კვლავ ქართველები დაადანაშაულა, ქართველ ხალხს „ნაციონალიზმი“ და შოვინიზმი დასწამა.

1989 წლის 9 აპრილის ეროვნული ტრაგედია

საბჭოთა კავშირში დანყებული გარდაქმნის პროცესი, უპირველეს ყოვლისა, საჯაროობის პრინციპს გულისხმობდა. გზა უნდა გაეხსნათ აზრის, შეხედულებების თავისუფლად გამოთქმისა და დასაბუთებისათვის. სუსტდებოდა საბჭოთა ცენზურის როლი. საჯაროობის პრინციპმა ხელი შეუწყო საზოგადოებრივი აზრის თავისუფლებას. დაიწყო სხვადასხვა მიზნებისა და შეხედულებების გამომხატველი პოლიტიკური ჯგუფებისა და ორგანიზაციების ჩამოყალიბება, რომლებსაც იმხანად არაფორმალურად, არაფორმალურ გაერთიანებებს უწოდებდნენ.

ამ სიტუაციაში საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების სარბიელზე გამოვიდნენ: არაფორმალური გაერთიანება „ჰელსინკის კავშირი,“ „ილია ჭავჭავაძის საზოგადოება“ მისი დამფუძნებელი კრება 1987 წლის დეკემბერში ჩატარდა თბილისში. საზოგადოების მიზანი იყო ბრძოლა საქართველოს თავისუფლებისათვის, დემოკრატია და კაპიტალისტური ეკონომიკა. საზოგადოების დამფუძნებლები იყვნენ: თამარ ჩხეიძე, გიორგი ჭანტურია, ირაკლი შენგელია, ირაკლი წერეთელი და სხვები. ილია ჭავჭავაძის საზოგადოებას თითქოს უნდა გაეერთიანებინა ეროვნული მოძრაობის ძალები. მოკლე ხანში, 1988-1989 წლებში, საზოგადოების ყოფილმა დამფუძნებლებმა დატოვეს საზოგადოება და რამდენიმე ახალი პოლიტიკური პარტია შექმნეს.

1988-1989 წლებში საქართველოში საფუძველი ჩაეყარა მრავალპარტიულ სისტემას. არენაზე გამოვიდნენ: ეროვნული დამოუკიდებლობის პარტია (ლიდერი ირაკლი წერეთელი); სახალხო ფრონტი (ნოდარ ნათაძე), წმინდა ილია მართლის საზოგადოება, შოთა რუსთაველის საზოგადოება და სხვა. ზოგიერთი პოლიტიკური პარტია ადრე იყო დაარსებული და ახლა შეექმნა ლეგალური საქმიანობის შესაძლებლობა. მათ რიცხვში შედიოდნენ: რესპუბლიკური პარტია (ვახტანგ ძაბირაძე), ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია (გიორგი ჭანტურია), და სხვ. საქართველოში საფუძველი ეყრებოდა მრავალპარტიულ სისტემას, რაც ეროვნული და დემოკრატიული მოძრაობის თანამდევ პროცესს წარმოადგენდა.

ეროვნული მოძრაობის უმთავრეს ძალას თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტობა წარმოადგენდა. უნივერსიტეტის სტუდენტებმა შექმნეს პრესკლუბი, რომლის მუშაობას უნარიანად წარმართავდნენ: დათო ტურაშვილი, ფიქრია ჩიხრაძე, თედო ისაკაძე და სხვები. ეროვნული მოძრაობა ძლიერდებოდა ქუთაისში, ბათუმში, სოხუმში და სხვა ქალაქებში. ეროვნულმა მოძრაობამ მასშტაბური გამოსვლების ხასიათი 1988 წლიდან მიიღო.

1989 წლის 4 აპრილს ილია ჭავჭავაძის საზოგადოების ინიციატივით მთავრობის სასახლის წინ პერნემენტული მიტინგი დაიწყო. ილია ჭავჭავაძის საზოგადოებამ და მისმა არცთუ მრავალრიცხოვანმა მხარდამჭერმა მომიტინგეებმა მოითხოვეს აფხაზეთის ავტონომიის გაუქმება. ეს იყო რეაქცია აფხაზი სეპარატისტების მიერ 18 მარტს ლიხნის შეკრებაზე მიღებული ანტიქართული დოკუმენტის წინააღმდეგ. მომდევნო დღეებში მომიტინგეებს შეუერთდნენ სხვა პოლიტიკური პარტიები და ორგანიზაციები, რომლებმაც აფხაზეთის ავტონომიის გაუქმების მოთხოვნა მეორეხარისხოვან მოთხოვნათა რიგში გადაიტანეს და წამოაყენეს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის მოთხოვნა. ეს იყო დიდი და საბედისწერო შეცდომა ამ შეცდომას უამრავი ადამიანის სიცოცხლე და ჯანმრთელობა შეეწირა. თავდაპირველად მცირერიცხოვანი მიტინგი ხალხმრავალ პერნემენტულ მანიფესტაციად გადაიქცა. მომიტინგეთა გარკვეულმა ნაწილმა შიმშილობის აქცია დაიწყო. მოშიმშილეები უმთავრესად ახალგაზრდები იყვნენ.

პოლიტიკური მოთხოვნების რადიკალიზაციამ ეროვნული მოძრაობისა და საბჭოთა საქართველოს ხელისუფლების სრული დაპირისპირება გამოიწვია. საბჭოთა კავშირის პოლიტიკურმა ხელმძღვანელობამ გადაწყვიტა გადაიჭრელი ზომებისთვის მიემართა. საქართველოს ეროვნული მოძრაობა საბჭოთა იმპერიის ყველაზე მთავარ მონაპოვარს და განძს-იმპერიის ტერიტორიულ მთლიანობას დაემუქრა. 1989 წლის 8 აპრილს კრემლის ზეგავლენით საქართველოს რესპუბლიკური აქტივის კრებამ მხარი დაუჭირა მომიტინგეთა მიმართ მკაცრი ზომების მიღების წინადადებას. აქტივის კრების მიმდინარეობის დროს მთავრობის სასახლის წინ, რუსთაველის პროსპექტზე, ტანკმა გაიარა, ხოლო იმავე დროს, თბილისის ცაზე სამხედრო შვეულმფრენები გამოჩნდნენ. საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური

კომიტეტის მეორე მდივნის ნიკოლსკის ბრიყვეული ჩანაფიქრით, სამხედრო ტექნიკის დემონსტრირებას მომიტინგეთა დაშინება უნდა მოჰყოლოდა. პირიქით მომიტინგეთა რაოდენობა კიდევ უფრო გაიზარდა. მომიტინგეთა შორის იყო მოშიშპილეთა დიდი ჯგუფიც.

1989 წლის 8 აპრილს, გვიან ღამით, საქართველოს კომუნისტური პარტიის პირველმა მდივანმა ჯუმბერ პატიაშვილმა ამიერკავკასიის სამხედრო ოლქის ჯარების სარდალს გენერალ იგორ როდიონოვს სთხოვა, დემონსტრაციის დაშლა სხვა დროისთვის გადაეტანა. მაგრამ მოსკოვს სამხედრო ძალებით მიტინგის დაშლა მტკიცედ ჰქონდა გადაწყვეტილი. თბილისში 7 აპრილს ჩამოსულმა საბჭოთა კავშირის თავდაცვის მინისტრის მოადგილემ კოჩეტოვმა საქართველოს ხელისუფლებას განუცხადა, რომ თუ სამხედრო ძალებით არ მოხდებოდა სასახლის მოედნის განმენდა, უფრო დიდი სისხლისღვრა იქნებოდა მოსალოდნელი.

მიხეილ გორბაჩოვი, რომელიც ქვეყნის საგარეო საქმეთა მინისტრთან ედუარდ შევარდნაძესთან ერთად ინგლისში იმყოფებოდა, თბილისის მოვლენების კურსში იყო.

1989 წლის 8 აპრილს გამოქვეყნდა საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულება მიტინგებისა და დემონსტრაციების აღკვეთის პირობების გამკაცრების შესახებ, რომელიც უშუალოდ თბილისის მოვლენების ლიკვიდაციის საჭიროებამ განაპირობა. ასე შეიქმნა თბილისში მიმდინარე მიტინგის დარბევის იურიდიული საფუძველი.

თბილისში, მთავრობის სასახლის წინ, მიმდინარე მიტინგის დასაშლელად 1989 წლის 9 აპრილის დილისთვის მზად იყვნენ ამიერკავკასიის სამხედრო ოლქის ჯარის ნაწილები. გარდა ამისა, მოსკოვიდან თვითმფრინავებით გადმოისროლეს საბჭოთა კავშირის შინაგანი ჯარების სპეცდანიშნულების 420 ჯარისკაცი გენერალ ეფიმოვის მეთაურობით. გენერალ ეფიმოვს სხვა სამხედრო ნაწილებთან ერთად თავის დაქვემდებარებაში 1900 ჯარისკაცი ჰყავდა. მიტინგის დაშლას უშუალოდ მეთაურობდა ამიერკავკასიის სამხედრო ოლქის ჯარების სარდალი გენერალი იგორ როდიონოვი.

მიტინგის ხელმძღვანელებმა ყურად არ იღეს საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის გაფრთხილება, რო-

მელმაც მომიტინგეებსა და მოშიშვილებს აქციის შეწყვეტისაკენ მოუწოდა.

1989 წლის 9 აპრილს, დილის 4 საათზე, მომიტინგეებს დამსჯელმა ნაწილებმა ყველა მხრიდან შემოარტყეს ალყა. ისინი შეიარაღებულნი იყვნენ ხელკეტებით, ალესილი ნიჩბებით, მომწამელელი გაზით. რამდენიმე ასეული ჯარისკაცი იერიშით შეიჭრა მთავრობის სასახლის წინ მოედანზე და შეუბრელებლად დაუწყო ჩეხვა მომიტინგეებს, მოშიშვილუ ახალგაზრდებს, უმრავლესობას დასუსტებული ქალები და გოგონები წარმოადგენდნენ. დამრბევთა სისასტიკემ ყველა ზღვარს გადააჭარბა. რამდენიმე წუთში მოიერიშეებმა მოედანი განმინდეს. მოედანზე დარჩა 19 მოკლულის, აქედან 16 ქალის გვამი. არაერთმა დაჭრილმა გაქცევით უშველა თავს. 2000-ზე მეტი ადამიანი გაზით მოინამლა. მოგვიანებით დაიღუპა კიდევ 2.

9 აპრილის სისხლიანმა ტრაგედიამ მთელ მსოფლიოს დაანახა საბჭოთა იმპერიალიზმის სახე. საბჭოთა კავშირის პოლიტიკურმა ხელმძღვანელობამ სცადა პასუხისმგებლობა მთლიანად საქართველოს ხელისუფლებისათვის დაეკისრებინა. საბჭოთა კავშირის საბჭოების II ყრილობის დელეგატების უმრავლესობამ ოვაციებით დააჯილდოვა დამნაშავე გენერალი როდინოვი. საქართველოს დელეგაციამ პროტესტის ნიშნად ყრილობა დატოვა.

თავის დროზე რუსეთის საბჭოთა იმპერია საქართველოში შემოვიდა და დამკვიდრდა სისხლიანი და ძალადობრივი გზით. და ასეთივე გზა განვლო მთელი თავისი არსებობის მანძილზე. მან საქართველოსთან განშორების სისხლიანი გზა აირჩია, როგორც მოსალოდნელი იყო.

შიდა ქართლის პროვინციალური კონფლიქტი

საბჭოთა კავშირის დაშლა მტკივნეულად მიმდინარეობდა. საბჭოთა კავშირში შემავალ რესპუბლიკებში აგორებულ ეროვნული მოძრაობის დიდ ტალღას მოსკოვი სხვადასხვა საშუალებებით ებრძოდა და ცდილობდა მის ჩახშობას. ერთ-ერთ ასეთ საშუალებას წარმოადგენდა სეპარატისტული ძალების ნაქეზება და ეთნიკური და რელიგიური კონფლიქტების პროვოცირება.

1991 წლის 21 დეკემბერს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირი ოფიციალურად გამოცხადდა დაშლილად. მის ადგილას კი შეიქმნა 12 დამოუკიდებელი სახელმწიფო, რომელიც შემდგომში შევიდა სხვა ახალ სახელმწიფოთა გაერთიანებაში, კერძოდ, დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში (დსთ).

საქართველო ერთადერთი სახელმწიფო აღმოჩნდა, რომელმაც უარი განაცხადა ამ გაერთიანებაში განევრიანებაზე. რუსეთის გავლენისაგან ბოლომდე თავის დაღწევა ოფიციალური საგარეო პოლიტიკური კურსი იყო პრეზიდენტ ზვიად გამსახურდიას ხელისუფლებისა. ეს შეცდომა იყო რუსეთის გავლენისაგან თავის დაღწევა უნდა მომხდარიყო ეტაპობრივად.

საქართველოს ამგვარი პოლიტიკური კურსი სრულიად მიუღებელი გახლდათ რუსეთისთვის, რომელმაც სასწრაფოდ აამოქმედა დასჯის აპრობირებული მეთოდი პატარა და დაუმორჩილებელი საქართველოს წინააღმდეგ. პირველ რიგში, რუსეთმა ხელი შეუწყო საქართველოში არსებულ ავტონომიებში სეპარატისტულ მოძრაობას.

მოსკოვიდან იყო მართვადი ე. წ. „სამხრეთ ოსეთში“ მიმდინარე პროცესები, რომლებიც წმინდა წყლის ანტიქართული ისტერიის სახეს ატარებდა.

1988 წლის აპრილში ცხინვალში მოეწყო პირველი მასობრივი დემონსტრაცია. დემონსტრანტთა მოთხოვნა იყო „სამხრეთ ოსეთის“ ჩრდილოეთ ოსეთთან გაერთიანება. ამ ანტიქართულ მოძრაობას სათავეში ედგა ოსური სეპარატისტული მოძრაობა „ადამონ ნიხასი,“ რომლის მეთაური ალან ჩოჩიევი თანაგრძნობას უცხადებდა სეპარატისტებს.

1989 წლის მაისში ოსი მოსახლეობის გარკვეულმა ნაწილმა სსკპ ცენტრალური კომიტეტის იმდროინდელ გენერალურ მდივანს წერილი გაუგზავნა, რომელშიც საქართველოს კომუნისტურ ხელმძღვანელობასა და ქართველ ერს ბრალად წაუყენეს ოსი ხალხის სოციალური, ეკონომიკური და დემოგრაფიული შევიწროება, ოსური ბოლშევიკური ინტელიგენციის მოსპობა, ოსეთის ტოპონიმიკური სურათის შეცვლა და ა. შ. წერილის ავტორები სამხრეთ და ჩრდილოეთ ოსეთის გაერთიანებას და მის რუსეთის ფედერაციაში შესვლას მოითხოვდნენ.

1989 წლის სექტემბერში, „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ოლქის სახალხო დეპუტატთა საბჭოს სესიის გადწყვეტილებით, „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ოლქის სახელმწიფო ენად გამოცხადდა ოსური ენა. ეს კი, რა თქმა უნდა, ქართული ენის კონსტიტუციური სტატუსის შეზღუდვის ხარჯზე მოხდა.

1989 წლის ოქტომბერში „ოსეთის მშრომელების“ და „ადამონ ნიხასის“ მიმართვაში საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური ხელმძღვანელობისადმი წამოყენებულ იქნა ჩრდილო და „სამხრეთ ოსეთის“ გაერთიანების მოთხოვნა, რომლის მიხედვითაც, პირველ ეტაპზე „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ოლქი რესპუბლიკად გარდაიქმნებოდა და მოსკოვს დაექვემდებარებოდა. 1989 წლის 10 ნოემბერს ზემოაღნიშნული და სხვა ანტიქართული მოთხოვნები ოფიციალური გახდა „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ოლქის სახალხო დეპუტატების საბჭოს სესიის გადწყვეტილებათა სახით.

რა თქმა უნდა, ქართული საზოგადოება ამ ყველაფერს რეაქციის გარეშე ვერ დატოვებდა. ქართულმა საზოგადოებამ, საქართველოს პოლიტიკურმა პარტიებმა და ორგანიზაციებმა სცადეს, არ დაეშვათ „სამხრეთ ოსეთში“ მოვლენების ანტიქართული კუთხით განვითარება. მათ საზოგადოებას მოუწოდეს, მონაწილეობა მიეღოთ 1989 წლის 23 ნოემბერს ქალაქ ცხინვალში დაგეგმილ მიტინგის მიმდინარეობაში. ქართველი ხალხი აქტიურად გამოეხმაურა ამ მოწოდებას და ცხინვალისკენ ათიათასობით ადამიანი დაიძრა. ხოლო საქართველოს კომუნისტურ ხელისუფლებას ამ აქციისათვის არათუ ხელი არ შეუშლია, არამედ ავტობუსებიც კი გამოუყო მომიტინგეებს გადაადგილები-სათვის. მაშინდელი შ/ს მინისტრი კოლონას მიაცილებდა. მომიტინგეებმა მშვიდობიანად მიაღწიეს ცხინვალის მისადგომებს, აქ

კი მათ გზა გადაუღობეს რუსეთიდან მართული ძალების მიერ მობილიზებულმა ოსი ეროვნების მოქალაქეებმა.

ოსურ სეპარატიზმს ასაზრდოებს რუსული იმპერიალიზმი ეს კარგად არის ცნობილი ქართველი ხალხის უდიდესი ნაწილისათვის. ასევე კარგად იყო ცნობილი, თუ როდის და რით დასრულდებოდა ეს პროცესი. ყოველივე ეს დასრულდებოდა მაშინ, როდესაც ამას რუსეთი მოინდომებდა.

„სამხრეთ ოსეთში“ სეპარატისტული პოლიტიკური პროცესები რუსეთის გეგმით წარიმართა: 1990 წლის სექტემბერში მიღებული იქნა დეკლარაცია „სამხრეთ ოსეთის“ სუვერენიტეტის შესახებ; ნოემბერში „სამხრეთ ოსეთი“ საბჭოთა რესპუბლიკად გამოცხადდა, ხოლო დეკემბერში სეპარატისტებმა „სამხრეთ ოსეთი“ დამოუკიდებელ რესპუბლიკად გამოაცხადეს. რითიც თავდაპირველად თვითონვე გაიუქმეს ავტონომიური ოლქის სტატუსი, რომლის გაუქმებასაც დღესაც ბევრი მიაწერს იმ დროინდელ საქართველოს ხელისუფლებას. საქართველოს ხელისუფლებამ მხოლოდ აღნიშნული მოვლენის შემდგომ იმისათვის რათა შეენარჩუნებინა ტერიტორიული მთლიანობა, მიიღო საქართველოს რესპუბლიკის კანონი „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის გაუქმების შესახებ“ და დადგენილება „ქ. ცხინვალისა და ჯავის რაიონების ტერიტორიაზე საგანგებო წესების გამოცხადების შესახებ“ (1990 წლის 11 დეკემბერი).

საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური ხელმძღვანელობა აქტიურად უჭერდა მხარს ოს სეპარატისტებს. 1991 წლის იანვარში გამოვიდა საბჭოთა კავშირის პრეზიდენტის, მიხეილ გორბაჩოვის, ბრძანებულება „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ოლქის აღდგენის შესახებ. ოსი სეპარატისტების ანტიქართული მოქმედებების გამო დაიძაბა ურთიერთობა ოს და ქართველ მოსახლეობას შორის, დაიწყო შეიარაღებული შეტაკებები, რასაც შედეგად ამ კუთხის ჩამოშორება მოჰყვა-დაირღვა საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობა.

აფხაზეთის პროვოცირებული კონფლიქტი

„აფხაზები ერთმანეთს ებრძვიან, ბავშვებსა და ქალებს იტაცებენ, ტყვეებს ჰყიდიან და ამით ცხოვრობენ.“

(ევლია ჩელები, თურქი მოგზაური.)

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ (1921 წ.) აფხაზური საზოგადოების ერთ ნაწილში ანტიქართული განწყობილება ყოველთვის შეიმჩნეოდა და თითქმის ყოველ ათწლეულში ერთხელ მსხვილ ანტიქართულ მოძრაობაში გადაიზრდებოდა ხოლმე. გორბაჩოვისეული გარდაქმნების პერიოდამდე უკანასკნელ ანტიქართულ გამოსვლებს 1978 წელს ჰქონდა ადგილი აფხაზეთში. 1978 წლის დასაწყისში აფხაზი ინტელიგენციის ერთმა ნაწილმა წერილი გაუგზავნა საბჭოთა კავშირის პოლიტიკურ ხელმძღვანელობას, რომელშიც საჩივარი იყო აღძრული საქართველოს კომუნისტური ხელისუფლებისა და ქართველი ინტელიგენციის წინააღმდეგ. აფხაზური წერილის ავტორები მიიჩნევდნენ, რომ ავტონომიურ რესპუბლიკაში საქართველოს ხელისუფლების პოლიტიკა მიმართული იყო აფხაზი ხალხის ინტერესების წინააღმდეგ; მიმდინარეობდა აფხაზური ეთნოსის დემოგრაფიული შევიწროება; აფხაზთა ისტორიის გაყალბება, მათი კულტურისა და ტრადიციების დაკნინება და ა. შ. საქართველოს კომუნისტური ხელისუფლება, სამწუხაროდ, ანტიქართული მოძრაობის მიჩქმალვის, გარეგნული სტაბილიზაციისა და მასთან მუდმივი, კომპრომისების დათმობების გაუმართლებელ გზას დაადგა. არამართებული იყო, რომ სოხუმში პედაგოგიური ინსტიტუტის ბაზაზე შეიქმნა უნივერსიტეტი, მაუწყებლობა დაიწყო აფხაზურმა ტელევიზიამ, ჩამოყალიბდა აფხაზური თეატრი, გაფართოვდა გამომცემლობა „ლაშარი“ და ა. შ. ყოველივე ეს აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის აბორიგენი ქართული მოსახლეობისა და საქართველოს მთლიანობის ინტერესების შელახვის ხარჯზე მიმდინარეობდა.

ანტიქართულმა ისტერიამ აფხაზეთში ახალი სიძლიერით XX საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს იფეთქა. 1989 წლის 18 მარტს აფხაზმა სეპარატისტებმა სოფ. ლიხნში მოაწყვეს დიდი თავყრილობა, რომელმაც მიმართვა გაუგზავნა იმჟამად მიმდი-

ნარე სკკპ XIX კონფერენციას. სეპარატისტები აცხადებდნენ, რომ აფხაზური ეთნოსი გაქრობის საფრთხის წინაშე იდგა და მას უშველიდა მხოლოდ აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსის შეცვლა-აფხაზეთის მოკავშირე რესპუბლიკად გარდაქმნა, ე. ი. საქართველოდან გამოყოფა. აფხაზი სეპარატისტების გამოსვლებს ავტონომიური რესპუბლიკის ქართველი მოსახლეობის საპროტესტო აქციები მოჰყვა, რამაც მდგომარეობა დაძაბა. როგორც აფხაზი, ისე ქართველი მოსახლეობის მოთხოვნებში იყო ისეთი საკითხები, რომელიც ორივე ხალხის შეთანხმების გზით უნდა გადაჭრილიყო. ნაცვლად ამისა მოსკოვმა მოახერხა, რომ აფხაზი მოსახლეობის მოძრაობისათვის სეპარატისტული მიმართულება მიეცა და ქართველი ერის ინტერესებისათვის დაეპირისპირებინა.

1989 წლის ივნისში სკკპ ცენტრალური კომიტეტისა და საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმისთვის გაგზავნილ წერილში ე.წ. აფხაზეთის მშრომელთა წარმომადგენლების კრება ისევ მოითხოვდა აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის სტატუსის „აღდგენას“ და საქართველოს კომუნისტური პარტიიდან აფხაზეთის კომუნისტური ორგანიზაციის გამოყიფას, მის უშუალო დაქვემდებარებას საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიისადმი. წერილში გამოთქმული იყო უკმაყოფილება საქართველოს პოლიტიკური პარტიებისა და ორგანიზაციებისადმი, რომლებიც, ავტორთა აზრით, მიმართული იყო ვითომ აფხაზი ხალხის ინტერესების წინააღმდეგ. მოსკოვის მიერ გულმოცემული სეპარატისტები საქართველოს ხელისუფლებას კატეგორიულ მოთხოვნებს უყენებდნენ და იმუქრებოდნენ, რომ მათი შეუსრულებლობის შემთხვევაში მოსალოდნელი იყო „შეტაკებათა უმართავი და სისხლიანი ჯაჭვი.“ სეპარატისტები, ამით ფაქტიურად ომის გამოცხადებით იმუქრებოდნენ. 1989 წლის 16 ივლისს აფხაზმა ექსტრემისტებმა დაარბიეს სოხუმში არსებული საშუალო სკოლის შენობა, რომელშიც განლაგებული იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოხუმის ფილიალი. პროვოკაციულად გამონვეული შეტაკების დროს დაიღუპა 14 კაცი. დაპირისპირებისა და შეტაკების საბაბად გამოიყენეს სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეროვნული ნიშნით გამოყოფის ფაქტი.

ანტიქართულ მოძრაობაში აქტიურ როლს ასრულებდა აფხაზური სეპარატისტული ორგანიზაცია „აიდგილარა," რომე-

ლიც მკვეთრად დაუპირისპირდა ქართულ ეროვნულ მოძრაობას ზემოაღნიშნული „ლიხნის წერილი“ და სხვა სეპარატისტული აქციები სწორედ „აიდგილარას“ მეთაურობით ხორციელდებოდა.

1990 წლის 25 აგვისტოს აფხაზ სეპარატისტთა ერთმა ჯგუფმა აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს სესია მოიწვია. კვორუმის უქონლობის გამო სესია არ იყო უფლებამოსილი. მიუხედავად ამისა, სესიამ ცალმხრივად მიიღო „დეკლარაცია აფხაზეთის ასსრ სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტის შესახებ.“

1990 წლის 4 დეკემბერს აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს სესიამ საბჭოს თავმჯდომარედ აირჩია ვლადისლავ არძინბა. თავდაპირველად საქართველოსა და აფხაზეთის ხელისუფალთა შორის საქმიანი, კონსტრუქციული მოლაპარაკებები მიმდინარეობდა, რაც აღრინდელ სისხლიან დაპირისპირებათა ფონზე თითქოს კონფლიქტისა და ორი ხალხის ურთიერთობის მშვიდობიან პერსპექტივებს ქმნიდა.

ცალკეული ეპიზოდების მიუხედავად, საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგაც, აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობა საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის რღვევისა და აფხაზეთის გამოყოფის სტრატეგიული მიზნით მიმდინარეობდა.

აგონიაში მყოფი საბჭოთა იმპერია მტრულად შეხვდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენას. ცხადია, საქართველოს ხელისუფლებას გაუჭირდებოდა საბჭოთა კავშირის პოლიტიკურ ხელმძღვანელობის წინააღმდეგ ბრძოლა. ის ფაქტი, რომ საქართველოს საზღვრებს საბჭოთა კავშირის ჯარები იცავდნენ, ხოლო საქართველოს ტერიტორიაზე საბჭოთა კავშირის სამხედრო ბაზები იყო განლაგებული, მრავალი სირთულის წინაშე საქართველოს ახალ ხელისუფლებას. გარდა ამისა, მოსკოვს შეეძლო საქართველოში საფინანსო-ეკონომიკური კრიზისის ხელოვნურად გამოწვევა. საბჭოთა კავშირის პოლიტიკური ხელმძღვანელობა ჯერ კიდევ საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენამდე ქართული ეროვნული მოძრაობის წინააღმდეგ ეფექტურად იყენებდა აფხაზ და ოს სეპარატისტებს.

იმ პერიოდის საქართველოში განვითარებული პოლიტიკური მოვლენები კარგად არის ცნობილი ქართველი მკითხველისათვის, ამიტომ მასზე ზედმეტად აღარ შევჩერდებით.

დაძაბული ქართულ-აფხაზური ურთიერთობის ფონზე დიდი პოლიტიკური შეცდომა იყო 1992 წლის 14 აგვისტოს აფხაზეთში სატრანსპორტო მაგისტრალის დაცვის მიზნით ქართული ჯარისა და პოლიციის შეყვანა. ხელისუფლებას წინასწარ უნდა განეჭვრიტა, რომ აფხაზეთი საქართველოს განუყოფელი ნაწილია და იქ ჯარების შეყვანა ყოველად გაუმართლებელი იყო. ანგარიში უნდა გაენია იმისთვისაც, რომ იმხანად ჩვენთან სახელმწიფო მხოლოდ ყალიბდებოდა, ხელისუფლების სტრუქტურები ფაქტობრივად ან არ არსებობდა, ან მხოლოდ შექმნის პროცესში იმყოფებოდა. ქართული ჯარი იყო სუსტი, არაორგანიზებული და არასათანადოდ შეიარაღებული. იმ პერიოდის ქართული ჯარის სისუსტესა და არაორგანიზებულობის შესახებ შესანიშნავად წერს ისტორიკოსი მერაბ ვაჩნაძე მის მემუარებში. იგი წერს: „1992 წელი 19 ნოემბერი საოცარი ამბები ხდება აფხაზეთში. როგორ შეიძლება ამ არმიით შესვლა აფხაზეთში! დღეს ვკითხულობ გაზ. „7 დღეს.“ თურმე, 3 ნოემბრის ბრძოლებში ისეთი არეულობა იყო, რომ მეზობლების ძირითადი ნაწილი ზურგიდან არის მოკლული. საწყალ ჩემ სტუდენტს, ბადრი ჟვანიასაც, ეტყობა, ტყვია ზურგში აქვს მოხვედრილი. ჩვენმა ვერტმფრენმა შემთხვევით ჩვენები დაბომბა.“ (იხ. მერაბ ვაჩნაძე. ისტორიკოსის ჩანაწერები ნაწილი პირველი (1989-1993 წლები). თბ., 2007, გვ. 139.) სწორედ ასეთი ქართული ჯარი აღმოჩნდა პროვოკაციების შედეგად ჩაბმული საბრძოლო მოქმედებებში. უდისციპლინო ჯარი ხშირად თვითნებურადაც მოქმედებდა, რისი მაგალითიც იყო სოხუმის დაკავება. ასე დაიწყო ომი აფხაზეთისათვის.

ქართული მხარე არ წყვეტდა მოქმედებას აფხაზეთში მშვიდობის დამყარების მიზნით. ამის დამადასტურებელია 1992 წლის სექტემბერში მოსკოვში და 1993 წლის ივლისში სოჭში ხელმოწერილი შეთანხმებები, რომლებიც დარღვეულ იქნა აფხაზი სეპარატისტების მიერ. საომარი მოქმედებები განახლდა აფხაზეთში. სეპარატისტების მხარეს იბრძოდნენ დაქირავებულები (კაზაკები, ჩრდ. კავკასიის კონფედერაციის მეომრები). სომხური ბაგრაშიანის ბატალიონი. მათ მხარს უჭერდა აფხაზეთის ტერიტორიაზე განლაგებული რუსეთის არმიის ნაწილები.

აფხაზი სეპარატისტები არაადამიანურად უსწორდებოდნენ ქართველ ხალხს. ერთ-ერთი ქართველი კაცი შუქრი მგელაძე, რომელიც ტყვედ ჩაუვარდა ხელში აფხაზ სეპარატისტებს

ჰყვება: „ცემით თითქმის გონწართმეულს მკლავი დანით გამიფატრეს, სისხლი ღვარღვარით ჩამომდიოდა და... ჭიქაში გროვდებოდა, როცა ჭიქა აივსო, ერთ-ერთმა მხეცმა ჭიქა მალლა ალაპყრო, ეს ქართველთა სისხლია და უნდა დავლიო და სისხლით სავსე ჭიქა ბოლომდე გამოცალა.“ (იხ. გაზ. „კოლხური დიადემა“ 1992. №1 გვ. 3.) რა თქმა უნდა აფხაზის, მიერ ქართველის სისხლის შესმისათვის მომზადება უცბად არ მომზდარა. ეს ჯერ კიდევ დიდი ხნის წინათ მომზადდა იდეოლოგიურად რუსეთის იმპერიის მიერ. და დღესაც სამწუხაროდ ბევრია მსგავსი „გმირობის“ მოსურნე ქართველებთან მიმართებაში.

გარეშე ძალების აქტიური დახმარებით აფხაზმა სეპარატისტებმა აიღეს გაგრა (1992 წ. 2 ოქტომბერი.), დიდი ბრძოლების შედეგად-სოხუმი (1993 წ. 27 სექტემბერი), ოჩამჩირე, გალი 1993 წლის სექტემბრის ბოლოს ენგურზე გაავლეს საზღვარი. სეპარატისტებმა ტყვედ აიყვანეს და დახვრიტეს აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოსა და თავდაცვის საბჭოს თავმჯდომარე ჟიული შარტავა. მან საკუთარი სიცოცხლის ფასად ათასობით სოხუმელს აფხაზ სეპარატისტთა ტყვეობაში ჩავარდნა და სიკვდილი ააცილა თავიდან. აფხაზეთიდან გამოიძევნა დაახლოებით 300 000 ქართველი და სხვა ეროვნების მოქალაქე. აფხაზეთში მარცხს ხელი შეუწყო საქართველოში შექმნილმა მძიმე პოლიტიკურმა სიტუაციამ. ვერ მოხერხდა მთელი ძალების მობილიზება ომისათვის. კერძოდ, 1993 წლის შემოდგომაზე შექმნილი კრიტიკულ ვითარებაშიც კი შეუძლებელი გახდა საერთო მტრის წინააღმდეგ საბრძოლველად ექსპრეზიდენტ ზვიად გამსახურდიას მომხრე სამხედრო ფორმირებებისა და სამთავრობო ჯარების გაერთიანება. უფრო მეტიც, ქვეყანაში ფაქტობრივად დაიწყო სამოქალაქო ომი, რომელიც ექსპრეზიდენტის მომხრეთა მარცხით დამთავრდა. ზვიად გამსახურდიას მომხრე შეიარაღებული ფორმირებების დამარცხებაში გადამწყვეტი როლი შეასრულეს საქართველოს ხელისუფლების მიერ მოწვეულმა რუსეთის სამხედრო შენაერთებმა. 1993 წლის 31 დეკემბერს, დღემდე დაუდგენელ ვითარებაში, დაიღუპა საქართველოს პირველი პრეზიდენტი ზვიად გამსახურდია. ეს იყო საქართველოს უახლესი ისტორიის კიდევ ერთი დიდი ტრაგედია. ასე შეემატა საქართველოს უახლესი ისტორიის ფურცლებს კიდევ ერთი ტრაგიკული ფურცელი.

საქართველოს ახალი და უახლესი პერიოდის ისტორიაში. რუსეთის იმპერიის, მიერ ჩადენილ ყოველ უარყოფით საქმეზე, როგორც მორალური ასევე პოლიტიკური პასუხისმგებლობა უნდა დაეკისროს პირველ რიგში ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიას. ეს პასუხისმგებლობა გამომდინარეობს შემდეგი ფაქტორებიდან: ჩვენ ნაშრომის შესავალ ნაწილში ვრცლად გვქონდა საუბარი იმის შესახებ, რომ საქართველოში პრორუსული პოლიტიკური ორიენტაციის განვითარებისა და საქართველოში რუსეთის იმპერიის გაბატონებაში მთავარი როლი სწორედ ბაგრატიონთა სამეფო სახლის, მიერ არჩეულმა პოლიტიკურმა კურსმა შეასრულა. ამავე დროს საზოგადოების მხრიდან, როდესაც საუბარი მიმდინარეობს ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის შესახებ და აღვნიშნავთ, რომ ამ სამეფო დინასტიამ მისცა საქართველოს დიდი მეფეები, არც იმის უგუვებელყოფა შეიძლება, რომ სწორედ იგივე დინასტიის მეფეების მცდარმა პოლიტიკურმა კურსმა მიიყვანა საქართველო არაერთ უბედურებასთან. ასევე ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის შეფასებისას არ შეიძლება იმის დავიწყება, რომ ამ სამეფო დინასტიამ თავისი სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა დაასრულა სავალალოდ და სამარცხვინოდ.

საქართველოში რუსეთის იმპერიის შემოსვლასა და გაბატონებაში და აქედან გამომდინარე რუსეთის, მიერ ჩადენილ არაერთ უარყოფით მოვლენაზე დიდია პასუხისმგებლობის საკითხი ქართლ-კახეთის მეფის ერეკლე II-ისა ჩვენ ნაშრომის შესავალ ნაწილში გვქონდა საუბარი თუ რატომ უარყო ერეკლე II-ემ წარმატებული პროირანული პოლიტიკური ორიენტაცია და რა მიზეზის გამო დაადგა იგი პრორუსული პოლიტიკური ორიენტაციის გზას. გარდა ამისა ერეკლე II-ემ სხვა პოლიტიკური შეცდომაც დაუშვა, მან უარი თქვა პროირანულ და პრორუსულ პოლიტიკურ ორიენტაციებს შორის ლავირებაზე. და მთლიანად მიენდო პრორუსულ პოლიტიკურ გზას. 1783-1795 წლებში ერეკლე II-ის დამღუპველი პოლიტიკური კურსი ასე შეიძლება განისაზღვროს: სრული კაპიტულაცია რუსეთის წინაშე, სრული იზოლაცია ისლამური სამყაროდან (ირანიდან, ოსმალეთიდან). ალა-მაჰმად-ხანის ლაშქრობა (1795 წ.) იყო ისლამური სამყაროს პასუხი ერეკლე II-ის პრორუსულ პოლიტიკაზე.

გონივრული იქნება თუ ჩვენ დავსვამთ შემდეგ შეკითხვებს: ამ ქვეყნიდან რუსეთი, ირანი და თურქეთი, რომელი უფრო დიდ საფრთხეს წარმოადგენდა საქართველოსთვის? რუსეთი მართლმადიდებლური ქვეყანაა ირანი და თურქეთი მუსულმანური, რომელმა ქვეყანამ უფრო დიდი ზიანი მიაყენა საქართველოს? და ბოლოს საჭირო იყო თუ არა იმისათვის, რათა საქართველოს ირანთან და ოსმალეთთან ბრძოლაში არ დაეკერგა მისი ეროვნული და რელიგიური თვითმყოფადობა რუსეთის დახმარება? გავცეთ პასუხი ამ შეკითხვებს.

სამხედრო-პოლიტიკური დასუსტების გზაზე დამდგარი, პრაქტიკულად დაშლილი ირანი, ასევე დაღმავლობის გზით მიმავალი ოსმალეთი გაცილებით ნაკლებად საშიში იყო, ვიდრე ნაპოლეონის მძლეველი, ოსმალეთსა და ირანზე მრავალგზის გამარჯვებული „ევროპის ჟანდარმად“ წოდებული რუსეთი.

თუ ობიექტურად შევაფასებთ ჩვენს ისტორიას, შეიძლება დავასკვნათ: 1801-1993 წლებში რუსეთმა გაცილებით დიდი ზიანი მიაყენა საქართველოსაც და მის ეკლესიასაც, ვიდრე ირანმა და ოსმალეთმა ერთად XVI-XVIII საუკუნეებში. ისლამმა ქრისტიანობაზე ვერ იმძლავრა. ეროვნებისა და მართლმადიდებლობის დაცვას უზრუნველყოფდა სამეფო ხელისუფლება (მეფე) და ეკლესია (კათალიკოს-პატრიარქი). ამიტომ იყო, რომ ქართველთა გამაჰმადიანება მოხდა მხოლოდ საქართველოდან ჩამოცილებულ და ირანსა და ოსმალეთთან უშუალოდ შეერთებულ რაიონებში (ჭარ-ბელაქანში, სამცხე-ჯავახეთში, აჭარაში). ერთმორწმუნე რუსეთმა გააუქმა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია, მიიტაცა საქართველოს ეკლესიის კუთვნილი უძრავი და მოძრავი ქონება, გაძარცვა ეკლესია-მონასტრები, აკრძალა ქართულ ენაზე ღვთისმსახურება, შეავიწროვა ქართველი სამღვდელოება. მსგავსი რამ არც ირანსა და არც ოსმალეთს XVI-XVIII საუკუნეებში არ ჩაუდენია.

ისლამურ სახელმწიფოთა გავლენის ქვეშ მოქცევა, ცხადია, ეროვნული და ეკლესიური თვალსაზრისით, დიდ საფრთხეს შეიცავდა. ეს სულაც არ ნიშნავდა იმას, რომ პროირანული და პროოსმალური ორიენტაცია აუცილებლად დაგვაკარგვინებდა ენას, ეროვნებას, სახელმწიფოებრიობასა და ეკლესიას. ოსმალეთის ხანგრძლივი ბატონობის პერიოდში ბალკანეთის ხალხების ნაწილში ისლამი გავრცელდა, მაგრამ ოსმალებმა, ეროვნება და რელიგია ვერ დააკარგვინეს ბერძნებს, სერბებს, რუმინე-

ლებს, ბულგარელებს. ქართველები რატომ ვიქნებოდით გამო-
ნაკლისი? ჩვენ ხომ ეროვნების, სახელმწიფოებრიობისა და ეკ-
ლესიის შენარჩუნებისთვის ბრძოლის დიდი გამოცდილება
გვქონდა! ასე, რომ შეიძლება ითქვას, საქართველოს მისი
ეროვნული და რელიგიური თვითმყოფადობის შენარჩუნებაში
რუსეთის დახმარება არ სჭირდებოდა. ამიტომაც ამ თვალსაზ-
რისითაც კი თუ შევხედავთ ერეკლე II-ის, მიერ პრორუსული
ორიენტაციის აღებას და გეორგიევსკის ტრაქტატის დადებას,
მაინც ვერ მოუძებნით გამართლებას.

გადავიდეთ მეორე საკითხზე რუსეთის იმპერიათა, მიერ
ქართველი ხალხისა და მისი ინტელიგენციის განადგურებაზე.
რუსეთის იმპერიათა, მიერ ჯერ მეფის რუსეთის იმპერიის, ხო-
ლო შემდგომ საბჭოთა რუსეთის იმპერიის მხრიდან ქართველი
ინტელიგენციის წარმომადგენელთა განადგურებას. ეს გამოწვე-
ული იყო შემდეგი ფაქტორით: ქართველი ინტელიგენცია ერის
ინტელექტუალური და ამავე დროს დაუმორჩილებელი ნაწილი
იყო. ქართველი ინტელიგენცია ვერ ეგუებოდა რუსეთის, მიერ
საქართველოს დაპყრობას და დაპყრობის თანამდევ არაერთ
უარყოფით მოვლენას და აქტიურად იბრძოდა რუსეთის კოლო-
ნიური პოლიტიკის წინააღმდეგ, რასაც რუსეთის იმპერიები
არავის არ პატიობდნენ და ამ მიზეზით იქნა განადგურებული
ქართველი ინტელიგენცია. რაც შეეხება რუსეთის იმპერიის
მხრიდან ქართველი ხალხის მასობრივად განადგურების ცდას
აქ საქმე გვქონდა რუსეთის იმპერიის ბოროტ ჩანაფიქრთან ეხი-
ლა საქართველო ქართველების გარეშე. რისი სურვილიც, რო-
გორც გამოჩნდა რუსეთის სახელმწიფოს დღესაც არ დაუკარ-
გავს, რაც თვალნათლივ დაადასტურა რუსეთ-საქართველოს
2008 წლის აგვისტოს ომმა. უცვლელია რუსეთის სხვა მიზნებიც
სამაგიეროდ უცვლელი არ დარჩენილა საქართველო და იგი
გოლგოთის გზის ხელახლა გავლას აღარ აპირებს, მას არჩეული
აქვს სწორი არა პრორუსული პოლიტიკური ორიენტაცია.

ამდენად, რუსეთს ერთი სახე აქვს. მიუხედავად წყობი-
ლების, რეჟიმის ცვლისა უცვლელია მისი იმპერიალისტური სუ-
ლისკვეთება. მეფის რუსეთი და საბჭოთა რუსეთი ერთნაირად
საშიში იყო.

საქართველოს ტერიტორიების გასხვისება საბჭოთა
რუსეთის მიერ

(დანართი შედგენილია ლევან თოიძის ნაშრომზე დაყრდნობით „ინტერვენცია, ოკუპაცია, ძალდატანებითი გასაბჭოება, ფაქტობრივი ანექსია. თბ., 1991.)

1921 წლის თებერვალ-მარტში საქართველო საბჭოთა რუსეთმა დაიპყრო. ამავე წლიდან საბჭოთა რუსეთმა აწარმოვა საქართველოს ტერიტორიის გასხვისების დიდი კამპანია:

1. 1921 წელს სომხეთს გადაეცა ვორონცოვ-ლორეს რაიონი (ბორჩალოს მაზრის სამხრეთ ნაწილი)–2367, 44 კვადრატული კილომეტრი ტერიტორია 37800 მცხოვრებით.

2. 1921 წელს აზერბაიჯანს გადაეცა ქარ-ბელაქანი (საინგილო) ანუ ზაქათალის ოკრუგი–3993, 89 კვადრატული კილომეტრი ტერიტორია 92608 მცხოვრებით.

3. 1921 წელს აზერბაიჯანს გადაეცა გარეჯის ველი და ქვემო ყარაიაზის სექტორი (თბილისის მაზრის ნაწილი) 658, 89 კვადრატული კილომეტრი ტერიტორია (იმჟამად ეს ტერიტორია დაუსახლებელი იყო).

4. 1921 წელს აზერბაიჯანს გადაეცა ელდარი (სიღნაღის მაზრის ნაწილი) 546, 69 კვადრატული კილომეტრი ტერიტორია (იმჟამად ტერიტორია დაუსახლებელი იყო).

5. 1921 წელს სომხეთს გადაეცა ლოკ-ლალვარის ქედის ჩრდილოეთი ფერდობი (ბორჩალოს მაზრის ნაწილი) 207, 94 კვადრატული კილომეტრი ტერიტორია (იმჟამად ტერიტორია დაუსახლებელი იყო).

6. 1925 წელს რუსეთს გადაეცა პილენკოვო (ამჟამად განთიადი, აფხაზეთის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში)–268, 15 კვადრატული კილომეტრი ტერიტორია 3500 მცხოვრებით.

7. 1927 წელს რუსეთს გადაეცა მელხესტი და ცეკარო (დუშეთის რაიონის ნაწილი)–166, 78 კვადრატული კილომეტრი ტერიტორია 1600 მცხოვრებით.

ასეთი გახლავთ XX საუკუნეში რუსეთის, მიერ გასხვისებული თუ მიტაცებული საქართველოს ტერიტორიათა ჩამონათვალი, რომელსაც რუსეთი XXI საუკუნეში სხვა ახალ ქართულ ტერიტორიებსაც უმატებს.

I. კრებულები.

1. მარიამ ლორთქიფანიძე 85. თბ., 2007.
2. აფხაზეთის სისხლიანი ქრონიკები. თბ., 1993.

II. მემუარები.

3. მერაბ ვაჩნაძე. ისტორიკოსის ჩანაწერები ნაწილი პირველი (1989-1993 წლები). თბ., 2007.

III. ლიტერატურა.

4. კ. ვ. ბაზილევჩი. ვნეშნიი პოლუტიკა ცენტრალიზიროვანო-გო გოსუდარსტვა ვტოროი პოლოვინი XV ვ. მოსკვა, 1952.
5. ნ. ს. ბორისოვ. ივან III. მოსკვა, 2000.
6. ვ. დ. კოროლიუკ. ლივონსკიი ვოინა. ლენინგრად, 1984.
7. ისტორიი ირან პოდ. რეგაკციეი მ. ს. ივანოვა. მოსკვა, 1977.
8. ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან (ფეოდალური ხანა). ვ. გაბაშვილის რედაქციით. თბ., 1957.
9. დავით კაციტაძე. ირანის ისტორია III-XVIII სს. თბ., 2001.
10. გიორგი პაიჭაძე. ვახტანგ მეექვსე. თბ., 1981.
11. ალექსანდრე ფირცხალაიშვილი. საქართველო-რუსეთ-ირან-თურქეთის ურთიერთობანი XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში. თბ., 2000.
12. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. რვა ტომად. ტომი IV. თბ., 1973.
13. მიხეილ გონიკიშვილი. რუსეთში ბაგრატიონების დასახლება და საქმიანობა. თბ., 1986.
14. გელა (გიორგი) საითიძე. ქართველები რუსეთის სახელმწიფო საბჭოში (1801-1917). თბ., 2008.
15. მაქსიმე ბერძენიშვილი. მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის. თბ., 1980.
16. ქართული დიპლომატიის ისტორია. თბ., 2004.
17. ნ. პაპუაშვილი. საქართველოს ეკლესია ორ მსოფლიო ომს შორის. თბ., 1966.

18. საქართველოს ისტორია XIX საუკუნე. თბ., 2004.
19. საქართველოს ისტორია XX საუკუნე. თბ., 2003.
20. ლევან თოიძე. ინტერვენციაც, ოკუპაციაც, ძალდატანებითი გასაბჭოებაც, ფაქტობრივი ანექსიაც. თბ., 1991.

IV გაზეთები:

21. „იმერეთი“ 1913 წ. №20.
22. „სახალხო ფურცელი“ 1916 წ. №687.
23. „სახალხო ფურცელი“ 1916 წ. №693.
24. „საქართველო“ 1916 წ. №243.
25. „სახალხო ფურცელი“ 1916 წ. №709.
26. „სახალხო ფურცელი“ 1916 წ. №718.
27. „სახალხო ფურცელი“ 1916 წ. №224.
28. „სახალხო ფურცელი“ 1916 წ. №225.
29. „სახალხო ფურცელი“ 1916 წ. №227.
30. „სამშობლოს განთავისუფლებისათვის“ №8, მიუნხენი, 1958 წელი.
31. „კომუნისტი“ 1924 წ. 11 მარტი.
32. „კომუნისტი“ 1924 წ. 12 მარტი.
33. „კომუნისტი“ 1927 წ. 28 მარტი.
34. „კოლხური დიადემა“ 1992 წ. №1.

შესავალი	3
თავი I ბაგრატიონთა სამეფო სახლის წევრთა გადასახლება რუსეთში	12
თავი II ბრძოლა შელახული ეროვნული ღირსების აღსადგენად	18
თავი III ქართველი რაინდი გენერალი კონსტანტინე აფხაზი	24
თავი IV საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ამბროსი ხელაია ტირანიის სამსჯავროზე	31
თავი V უსაფლავო ქართველი ინტელიგენცია	37
თავი VI ქართველთა დიდი სასაკლაო	39
თავი VII XX საუკუნის 40-იანი წლების დასასრულისა და 50-იანი წლების დამდეგის პოლიტიკური რეპრესიები	42
თავი VIII 1956 წლის 9 მარტის ეროვნული ტრაგედია	46
თავი IX 1989 9 აპრილის ეროვნული ტრაგედია	49
თავი X შიდა ქართლის პროვოცირებული კონფლიქტი	53
თავი XI აფხაზეთის პროვოცირებული კონფლიქტი	56
დასკვნა	61
დანართი: საქართველოს ტერიტორიების გასხვისება საბჭოთა რუსეთის მიერ	64
დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა	65